

KOMPLET PREIZKUSOV ZA KARIERNO ODLOČANJE V OSNOVNI ŠOLI

Priročnik

Sonja Pečjak
Tina Pirc
Anja Podlesek

Zavod Republike Slovenije
za zaposlovanje

vseživljenjska
karierna orientacija
nacionalna
koordinacijska točka

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

KOMPLET PREIZKUSOV ZA KARIERNO ODLOČANJE V OSNOVNI ŠOLI

Priročnik

Sonja Pečjak
Tina Pirc
Anja Podlesek

Ljubljana, marec 2019

Zavod Republike Slovenije
za zaposlovanje

vseživljenjska
karierna orientacija
nacionalna
koordinacijska točka

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

Komplet je namenjen šolskim svetovalnim delavcem in drugim kariernim svetovalcem, ki se ukvarjajo z učenci in njihovimi starši pri izbiri izobraževalnih poti in kariernih ciljev. Komplet vsebuje Vprašalnik težav pri odločanju za učence, Vprašalnik težav o vključenosti staršev v karierno odločanje za učence in starše ter nekaj izhodiščnih vprašanj za vodenje svetovalnega pogovora s starši.

Jezikovni pregled: Vesna Novak

Oblikovanje: creacion, CR d. o. o.

Izdal: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje

Za izdajatelja: Mavricija Batič

Tisk: Tiskarna Koštomaj d.o.o.

Naklada: 150 izvodov

Letnica: 2019

Publikacija je nastala ob finančni podpori Republike Slovenije in Evropske unije iz Evropskega socialnega sklada v okviru Operativnega programa za izvajanje Evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020 iz projekta »Razvoj storitev vseživljenjske karijerne orientacije in nadaljnja krepitev Nacionalne koordinacijske točke za vseživljenjsko karierno orientacijo«.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

331.548:005.5(049.5)
37.048(035)

PEČJAK, Sonja

Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli : priročnik / Sonja Pečjak, Tina Pirc, Anja Podlesek. - Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, 2019

ISBN 978-961-217-068-4

1. Pirc, Tina, 1982- 2. Podlesek, Anja
COBISS.SI-ID 299746048

Kazalo vsebine

1 UVOD	5
1.1 Komu je Komplet preizkusov za karierno odločanje namenjen?	7
1.2 Kaj vsebuje Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli?	7
2 VPRAŠALNIK TEŽAV PRI KARIERNEM ODLOČANJU ZA UČENCE OSNOVNE ŠOLE (VTKO-OŠ)	8
2.1 Zakaj vprašalnik za osnovnošolce?	8
2.2 Teoretična izhodišča vprašalnika VTKO-OŠ	9
2.3 Opis originalnega vprašalnika težav pri kariernem odločanju	10
2.4 Priredba in opis slovenskega vprašalnika VTKO-OŠ	12
2.4.1 Pred empiričnim preverjanjem	12
2.4.2 Končna slovenska verzija VTKO-OŠ	13
2.5 Možna uporaba VTKO-OŠ	15
2.6 Uporaba VTKO-OŠ	17
2.6.1 Izvedba	17
2.6.2 Vrednotenje VTKO-OŠ	17
2.6.3 Prikaz in interpretacija rezultatov	18
2.6.3.1 Primerjava dosežka učenca z normami	18
2.6.3.2 Grafični prikaz rezultatov – PROFIL TEŽAV PRI KARIERNEM ODLOČANJU	19
2.6.3.3 Razvrstitev težav od večjih do manjših znotraj rezultatov posameznika	20
2.6.3.4 Primer vrednotenja in interpretacije rezultatov pri učenki Manji	23
2.7 Dodatek	25
2.7.1 Zbiranje podatkov	25
2.7.2 Psihometrične značilnosti VTKO-OŠ	27
2.7.3 Norme za rezultate na lestvicah VTKO-OŠ	42
2.8 Priloge	44
Priloga 1: VTKO-OŠ preliminarne verzije	44
Priloga 2: VTKO-OŠ končna slovenska verzija	48
2.9 Literatura	51
3 VPRAŠALNIK VKLJUČENOSTI STARŠEV V KARIERNO ODLOČANJE OTROK - VVS	53
3.1 Teoretična izhodišča vprašalnika ali zakaj ga uporabiti?	53
3.1.1 Kdaj uporabiti vprašalnik VVS?	55
3.2 Opis vprašalnika vključenosti staršev v karierno odločanje otrok	55
3.3 Uporaba VVS	56
3.3.1 Izvedba	56
3.3.2 Prikaz in interpretacija rezultatov	56
3.3 Priloge	59
3.4 Literatura	61
4 POLSTRUKTURIRANI INTERVJU ZA ŠOLSKE SVETOVALNE DELAVCE	63
Izhodiščni sklopi vprašanj, kadar so težave na področjih:	64
1. Notranji konflikti	64
2. Pomanjkanje informacij	64
3. Zunanji konflikti	65
4. Pomanjkanje motivacije	65
5. Disfunkcionalna prepričanja	65

Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli je nastal pod okriljem projekta »Razvoj storitev VKO in nadaljnja krepitev NKT za VKO«. Pri realizaciji so sodelovali vsi člani projektne skupine ter zunanje izvajalke dr. Sonja Pečjak, dr. Tina Pirc in dr. Anja Podlesek. Pri preizkušanju so sodelovale svetovalne delavke in delavci iz naslednjih osnovnih šol:

OŠ dr. Franceta Prešerna Ribnica

OŠ Draga Kobala Maribor

OŠ Majšperk

OŠ Stročja vas

OŠ I Murska Sobota

OŠ Bistrica ob Sotli

OŠ Dekani

OŠ Bojana Iliča Maribor

OŠ Elvire Vatovec Prade Koper

OŠ Ivana Skvarče Zagorje ob Savi

OŠ Toneta Okrogarja Zagorje ob Savi

OŠ Žiri

OŠ Majde Vrhovnik

OŠ Danila Lokarja Ajdovščina

OŠ Mirna

OŠ Košana

OŠ Dob

OŠ Šmartno v Tuhinju

OŠ Dobropolje

OŠ Col

OŠ Dobravlje

OŠ Toneta Čufarja Jesenice

OŠ Jurija Dalmatina Krško

OŠ Vrhovci

OŠ Antona Globočnika Postojna

OŠ Artiče

OŠ Pohorskega bataljona Oplotnica

OŠ Gabrovka - Dole

Druga OŠ Slovenj Gradec

OŠ Marjana Nemca Radeče

III. OŠ Celje

IV. OŠ Celje

OŠ Horjul

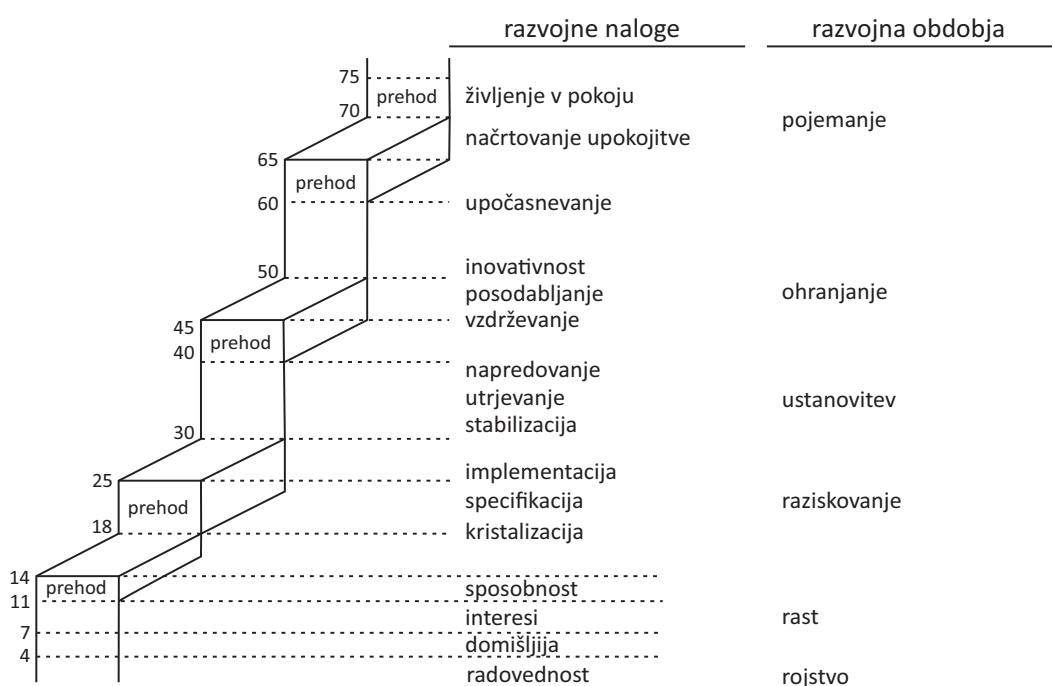
OŠ Črna na Koroškem

OŠ Škofljica

OŠ dr. Ivana Korošca Borovnica

1 UVOD

Učenci so v obdobju osnovnošolskega izobraževanja postavljeni pred številne izzive, v katerih morajo sprejeti različne odločitve – ena od njih je tudi odločitev glede nadaljnjega šolanja. Različne teorije (tipološke, razvojne, sistemske) razlagajo proces kariernega odločanja. Podlaga za dobro razumevanje nalog, povezanih s tem procesom pri osnovnošolcih, so razvojne teorije. Med njimi je najbolj znana (in izdelana) razvojna teorija življenjskega obdobja in prostora Donalda E. Superja (1990). Ta vseživljenjska teorija kariernega razvoja razlaga, kako posameznik gradi svojo kariero skozi posamezne razvojne stopnje, in opisuje razvojne naloge, ki jih mora ta opraviti za uspešen karierni razvoj (slika 1.1). Poudarja, da je **karierna odločitev proces** in ne dogodek.

Slika 1.1. Obdobja in naloge v razvoju kariere posameznika (Super, 1990).

Super (1990) govori o petih razvojnih obdobjih: obdobju rasti (0–14 let), raziskovanja (14–25 let), ustanovitve (25–45 let), ohranjanja (45–65 let) in pojemanja (od 65 leta dalje). Pri tem lahko vsako življenjsko obdobje opišemo z nekaj značilnimi razvojnimi nalogami, ki jih posameznik mora opraviti, da lahko uspešno nadaljuje svojo karierno pot na naslednji stopnji. V nadaljevanju na kratko opisujemo samo prvi dve stopnji kariernega razvoja (stopnjo rasti in raziskovanja), saj so v priročniku predstavljeni instrumenti namenjeni učencem osnovne šole, od katerih je večina na prvi, nekateri pa so tudi na drugi razvojni stopnji po Superju, in njihovim staršem.

Obdobje rasti, ki traja od rojstva otroka pa do konca osnovne šole, zajema razvoj sposobnosti in interesov učenca za delo preko razvijanja učinkovitih delovnih navad in produktivnih stališč do dela. Savickas in Super (1993) sta izpostavila, da je ključna razvojna naloga v tem obdobju skrb za prihodnost – kariero, ki je povezana z:

- **razvojem interesov** – Super (1990) povezuje razvoj interesov pri otrocih z eno od njihovih osnovnih potreb v otroštvu – s potrebo po raziskovanju. Ta jim omogoča, da prihajajo do novih informacij, pomembnih tudi za karierni razvoj. Te informacije pridobivajo tako skozi različne aktivnosti kot tudi z opazovanjem in posnemanjem njim pomembnih oseb, kar predstavlja osnovo za razvoj njihovih interesov;
- **povečevanjem nadzora nad lastnim vedenjem**, ki ga učenci razvijajo s poslušanjem sebe in drugih. Hkrati je pomembno, da razvijejo tudi časovno perspektivo oz. občutek za prihodnost. Ta jim omogoča, da lahko načrtno uravnavajo svoje vedenje tako, da jih vodi k ciljem v prihodnosti;
- **razvojem pojmovanja sebe** v povezavi z nalogami v določenem obdobju. Gre za učenčevo dožemanje lastnih sposobnosti, interesov, vrednotnega sistema v osnovni šoli in tudi za razmislek o tem, kaj to pomeni za njegov nadaljnji karierni razvoj. Razmisleki oz. vprašanja gredo v smer: *Zavedam se, da bom moral pri odločitvi za izbiro srednje šole upoštevati tudi šolski uspeh. Ali: Ker sem dober pri praktičnih, ročnih spretnostih, bom izbral takšno srednjo šolo, kjer so te spretnosti pomembne. Ali: V osnovni šoli se doma nič ne učim, zato nisem prepričan, da bi bila izbira gimnazije dobra odločitev, ker se je tam potrebno veliko učiti.*

V **obdobju raziskovanja** (14–24 let), torej v obdobju srednješolskega izobraževanja in študija, pa morajo posamezniki za učinkovit karierni razvoj opraviti razvojne naloge kristalizacije, specifikacije in implementacije poklicne izbire.

Kristalizacija poklicne izbire predstavlja proces, v katerem posameznik poveže svoje delovne navade, svoje želje po dosežku in sposobnost predvidevanja v sanjarjenja o tem, kaj vse bi lahko postal. Faza kristalizacije se zaključi z jasno (kristalizirano) poklicno identiteto – tj. s preferencami za določene poklice na določeni ravni zahtevnosti. Ta faza se pojavi pri nekaterih učencih že v osnovni šoli, pri mnogih pa šele v srednji šoli. Tipičen primer je npr. izjava učenca: *Ne vem še, kaj bi rad delal v življenju, zato grem na gimnazijo.*

Sledi faza **specifikacije**, v kateri posameznik raziskuje preferenčne poklice, zbira informacije, in se zaključi z določeno izobraževalno oz. poklicno izbiro (npr. z izbiro nadaljnjega šolanja in študija). Nekateri učenci opravijo fazo specifikacije že ob koncu osnovne šole (tisti, ki se vpisujejo v posamezne strokovne in poklicne srednješolske programe), večina pa šele v obdobju srednje šole.

V fazi **implementacije** pa posameznik udejanji to poklicno izbiro z zaključkom izobraževanja in zaposlitvijo v izbranem poklicu (Super, Savickas in Super, 1996).

Dobro opravljeni fazi kristalizacije in specifikacije vodita h karierni zrelosti, pojmu, ki ga Super (1990) uporablja kot oceno stopnje kariernega razvoja dijaka/študenta. Pri tem vidi kot osrednji proces kariernega razvoja mladostnikov proces dozorevanja, ki povečuje njihovo pripravljenost za karierno odločanje. Ker pa je ta proces v veliki meri odvisen ne le od značilnosti posameznika, pač pa tudi od psihosocialnih spodbud okolja (pričakovanj družine, šole, širše družbe), ki zahteva od dijaka/študenta prilagajanje, Super (1990) raje kot o karierni zrelosti govori o karierni prilagodljivosti.

1.1 Komu je Komplet preizkusov za karierno odločanje namenjen?

Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli je namenjen **šolskim svetovalnim delavcem**, ki se ukvarjajo s **kariernim svetovanjem** učencem in njihovim staršem. Kot izhaja iz Programskih smernic za šolsko svetovalno delo v osnovni šoli (2008, str. 24–27), je poklicna oz. karierna orientacija ena izmed pomembnih nalog dela šolskih svetovalnih delavcev. Pri tem pri nekaterih aktivnostih le sodelujejo, nekatere koordinirajo, pri tretjih so nosilci teh aktivnosti:

- (skupaj z učitelji) sodelujejo pri **poklicni vzgoji**, katere namen je pomagati učencem pri razvoju predstav, znanj in veščin, ki jim bodo omogočala ustrezno odločanje in pomagala pri prehodu iz osnovne v srednjo šolo. Sodelujejo pri dejavnostih na šoli (npr. popoldanska predavanja in interesne dejavnosti) in koordinirajo dejavnosti izven šole (ekskurzije, obiske podjetij in organizacij ipd.);
- **informirajo učence in starše** o možnostih nadaljnjega izobraževanja, o poklicih in možnostih zaposlovanja (s pomočjo predavanj, obiskov organizacij ipd.). Pri tem izvedejo za učence letno vsaj dve uri predavanj na oddelek v zaključnih dveh razredih, za starše pa vsaj dve predavanji prav tako v zaključnih dveh razredih osnovne šole;
- **diagnosticirajo/ugotavljajo lastnosti učencev** – njihove sposobnosti, izkušnje, znanja in interese, potrebne za nadaljnje izobraževanje ali poklic;
- **izvajajo individualno ali skupinsko karierno svetovanje**, kar pomeni, da nudijo posameznikom ali skupinam učencev (in njihovim staršem) krajšo ali daljšo pomoč in oporo pri njihovih kariernih odločitvah. Pri tem morajo svetovalci omogočiti vsakemu učencu (lahko skupaj s starši) vsaj en svetovalni razgovor v 9. razredu, po potrebi tudi prej.

1.2 Kaj vsebuje Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli?

Odločanje za nadaljevanje šolanja v srednji šoli je kompleksen proces, ki zahteva precejšnjo karierno prilagodljivost že osnovnošolskih učencev. In čeprav pridejo nekateri mladostniki do teh odločitev skoraj neopazno, tako rekoč brez težav, se mnogi med njimi (skupaj s starši) soočajo z manjšimi ali večjimi težavami pri tem. Da bi šolski svetovalni delavci na poti končne odločitve za nadaljevanje šolanja oz. izbiro poklica lažje pomagali učencem in njihovim staršem, smo v Komplet preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli vključili:

1. **Vprašalnik težav pri kariernem odločanju za učence osnovne šole – VTKO-OŠ,**
2. **Vprašalnik vključenosti staršev v odločanje o nadaljnjem šolanju – za učence – VVS-učenci,**
Vprašalnik vključenosti staršev v odločanje o nadaljnjem šolanju – za starše – VVS-starši,
3. **Polstrukturirani intervju za šolske svetovalne delavce – PSI.**

Prva dva instrumenta (VTKO-OŠ in obe verziji VVS) sta svetovalcem v pomoč pri diagnosticiranju težav, povezanih s kariernim odločanjem učencev in boljšem vpogledu v vlogo staršev pri tem. Omenjene informacije so svetovalcu nato izhodišče za skupinsko ali individualno svetovanje učencem in njihovim staršem. Pri izpeljavi svetovalnega pogovora pa si šolski svetovalni delavec lahko pomaga tudi z iztočnicami iz Polstrukturiranega intervjuja.

2 VPRAŠALNIK TEŽAV PRI KARIERNEM ODLOČANJU ZA UČENCE OSNOVNE ŠOLE (VTKO-OŠ)¹

2.1 Zakaj vprašalnik za osnovnošolce?

Na mnogih spletnih straneh² je izpostavljen pomen zgodnjega spodbujanja učencev k razmišljanju o njihovi karierni poti – že v osnovni šoli, na kar opozarja tudi razvojna teorija Superja (1990). Vendar pa svetovalni delavci do sedaj še niso imeli na razpolago instrumenta za ugotavljanje težav, s katerimi se soočajo osnovnošolci pri odločanju o svoji nadaljnji karierni poti.

Pri pregledu različnih baz znanstvenih člankov³ naletimo na nekatere instrumente, ki – zgolj posredno – lahko nakazujejo na izvore morebitnih težav pri karierni orientaciji učencev, pri čemer so ti praviloma namenjeni starejšim učencem – srednješolcem; niso v slovenskem jeziku in so dostopni le proti plačilu. Taki instrumenti so npr.:

- i. *Career Thoughts Inventory* – CTI (Sampson, Peterson, Lenz, Reardon in Saunders, 1998), ki je namenjen ugotavljanju stopnje pripravljenosti za karierno svetovanje in naravo težav pri odločanju o nadaljnjem šolanju za dijake od 16. leta naprej;
- ii. *Career Beliefs Inventory* – CBI (Krumboltz, 1988) o prepričanjih dijaka, študenta ali odraslega, ki mu preprečujejo napredovanje na karierni poti;
- iii. *Career Development Inventory* – CDI (Thompson, Lindeman, Super, Jordaan in Myers, 1981), ki meri afektivne in kognitivne vidike zgodnjih faz v razvoju kariere pri dijakih in mlajših odraslih. To je edini vprašalnik, ki je izvirno namenjen tudi nekoliko mlajšim učencem, in sicer osnovnošolcem od 8. razreda dalje. Validacija instrumenta z longitudinalno raziskavo je pri 14-letnih fantih iz ZDA pokazala šest dimenzij karierne zrelosti (Super, 1974, po Kidd, 2006): i) orientacijo na poklicno izbiro, ii) informacije in načrtovanje, iii) konsistentnost poklicnih interesov, iv) kristaliziranje lastnosti, v) poklicno neodvisnost in vi) modrost poklicnih preferenc.
- iv. *Vprašalnik karierne zrelosti* (Savickas in Porfelli, 2012) je edini v slovenščino preveden vprašalnik s priročnikom (dostopno na spletni strani VKO Točka <https://www.vkotocka.si/gradiva/pripomocki-in-orodja/>) in ocenjuje štiri dimenzije karierne zrelosti: skrb, radovednost, samozavest in posvetovanje. Pri tem pa kaže na morebitne težave pri kariernem odločanju posredno – preko manj prilagojenih stilov odločanja posameznika v zvezi s kariero.

¹ Pri opisu slovenskega priročnika Vprašalnika težav pri kariernem odločanju smo izhajali iz spletnega priročnika Career Decision Difficulties Questionnaire – CDDQ (Gati, Krausz in Osipow (2011, z dovoljenjem avtorjev) in iz drugih virov, ki jih sproti navajamo v referencah.

² <http://www.education.pa.gov/K-12/PACareerStandards/Assessment/Pages/default.aspx#tab-1;>
https://www.careerkey.org/career-tests/take-career-test-career-assessment.html#.Wh_H4Dco9PY;
[https://www.schooleducationgateway.eu/en/pub/latest/practices/career-guidance-new-approache.html;](https://www.schooleducationgateway.eu/en/pub/latest/practices/career-guidance-new-approache.html)
[https://www.thebalance.com/helping-your-children-make-career-choices-525407;](https://www.thebalance.com/helping-your-children-make-career-choices-525407)
[https://www.teacherspayteachers.com/Browse/Search:career%20exploration/.](https://www.teacherspayteachers.com/Browse/Search:career%20exploration/)

³ Academic Search Complete, JSTOR, PsycArticles, SAGE Journals Online, ScienceDirect, SCOPUS, SpringerLink, Taylor and Francis Online Web of Science, Wiley Online Library.

Iz podatkov teh vprašalnikov lahko samo posredno sklepamo na morebitne težave mladostnikov pri kariernem odločanju. Nizek rezultat na posameznem faktorju lahko nakazuje na večjo verjetnost pojavljanja težav. Mladostnike pa lahko tudi direktno vprašamo o ovirah, ki jim otežkočajo karierne odločitve v zvezi z nadaljnjim šolanjem. Pri iskanju tovrstnih instrumentov smo ugotovili, da na tem področju obstajajo (prevladujejo) instrumenti, ki so jih izdelali Gati in njegovi sodelavci, predvsem vprašalnik Career Decision Making Difficulties Questionnaire – CDDQ (Gati, Krausz in Osipow, 1996). Vprašalnik je namenjen ugotavljanju specifičnih težav pri kariernem odločanju in je preveden v 26 jezikov. Originalna različica je namenjena dijakom od 16. leta dalje. Oblike, ki bi bila namenjena mlajšim učencem, ni. Zato smo se odločili, da za učence zadnjih razredov osnovne šole pripravimo poenostavljeno različico Vprašalnika težav pri kariernem odločanju Gatija in sodelavcev (1996).

2.2 Teoretična izhodišča vprašalnika VTKO-OŠ

Vprašalnik težav pri kariernem odločanju (v originalu Career Decision Difficulties Questionnaire – CDDQ) so Gati, Krausz in Osipow (1996, 2011) oblikovali na osnovi lastne taksonomije težav pri kariernem odločanju. Ta taksonomija ima svoje temelje v teorijah kariernega odločanja (npr. Brown, 1990; Gati, 1986; Jepsen in Dilley, 1974; Mitchell in Krumboltz, 1984; Neimeyer, 1988; Osipow, 1987; Osipow in Fitzgerald, 1996; Phillips, 1994; Pitz in Harren, 1980; Walsh in Osipow, 1988) in teorijah informacijskega procesiranja. Pri tem so avtorji opredelili težavo kot vsak odklon od idealnega procesa kariernega odločanja (tj. procesa, ki vodi do idealne karierne odločitve), ki ima za posledico neodločenost ali manj optimalno odločitev.

Gati, Krausz in Osipow (1996, po Gati, Kraus in Osipow, 2011) so izhajali iz naslednjih predpostavk, ki so v ozadju taksonomije:

- i) Oseba, ki **se idealno odloča**, je oseba, ki:
 - se zaveda, da se mora odločiti, in je pripravljena sprejeti odločitev;
 - je sposobna sprejeti pravilno odločitev (tj. sistematično pristopiti k sprejemanju odločitve, ki bo kar najbolj združljiva z njenimi cilji).
- ii) Vsak odklon od te **idealne odločitve** pomeni težave, ki lahko ovirajo proces kariernega odločanja.
- iii) Težave pri kariernem odločanju lahko razvrstimo v različne kategorije glede na:
 - to, kje v procesu se pojavijo (**pred** ali **med** samim procesom odločanja);
 - izvor težav (**kognitivne** ali **čustveno-motivacijske**);
 - vpliv, ki ga imajo na odločitev (**blokirajo proces odločanja** ali **vodijo k manj optimalni odločitvi**);
 - dolžino intervencije za odpravo težave.
- iv) **Neodločnost** je lahko posledica ene težave ali kombinacije več težav.
- v) *Težave posameznika lahko izhajajo iz posamezne ali iz več kategorij.*

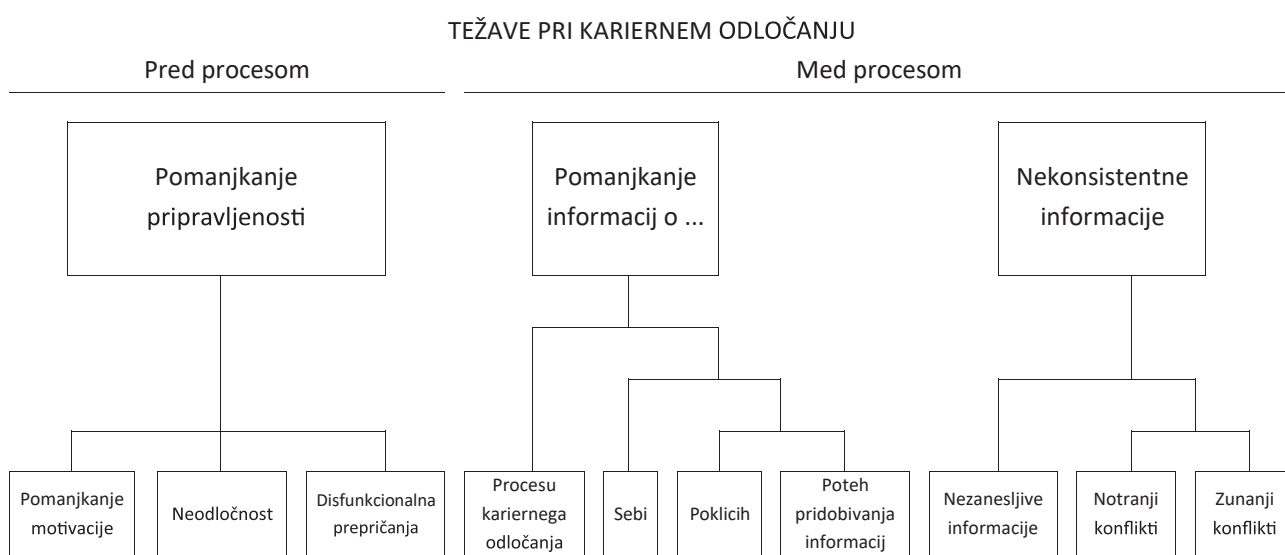
Taksonomija težav pri kariernem odločanju je nastala kot posledica interakcije med teoretičnim razmišljanjem in empiričnim preverjanjem avtorjev. Da bi bila taksonomija razumljiva in vsestranska ter da bi odražala kontekst resničnega življenja, so avtorji pridobili opise težav pri kariernem odločanju s strani 200 svetovancev in 10 ekspertov psihološkega kariernega svetovanja. Te opise so primerjali s teoretičnim modelom in s tem zagotovili, da so v model vključili vse pomembne in relevantne težave.

2.3 Opis originalnega vprašalnika težav pri kariernem odločanju

Originalni vprašalnik je sestavljen iz treh vsebinskih delov.

V prvem delu poda posameznik nekaj osnovnih informacij o sebi (starost in spol, odločenost-neodločenost za konkretni študij (ali že ima v mislih konkretni študijski program, na katerega se želi vpisati)) ter stopnjo prepričanosti v odločitev (na 9-stopenjski lestvici od 1 – sploh nisem prepričan do 9 – popolnoma sem prepričan).

V drugem delu dobi vprašalnik s 34 postavkami, ki kažejo na različne možne izvore težav pri kariernem odločanju. V teoretični taksonomiji so avtorji klasificirali težave pri kariernem odločanju v tri širše kategorije/klastre, ki se nadalje delijo na 10 specifičnih kategorij težav (slika 2.1).

Slika 2.1. Taksonomija težav pri kariernem odločanju (Gati, Krausz in Osipow, 1996).

Prva širša kategorija, **pomanjkanje pripravljenosti**, vključuje tri specifične kategorije težav, ki lahko nastopijo **pred** pričetkom procesa kariernega odločanja:

- **pomanjkanje motivacije** za pričetek procesa kariernega odločanja (*Vem, da bi se moral odločiti o nadaljnjem študiju, vendar nisem pripravljen (motiviran), da bi se zdajle odločil.*);
- **splošna neodločnost**, ki odraža težave pri odločanju nasploh (*Kadar sprejemam odločitve, imam občutek, da potrebujem potrditev in podporo strokovnjaka ali nekoga, ki mu zaupam.*);
- **disfunkcionalna prepričanja**, ki vključujejo izkrivljeno zaznavanje procesa kariernega odločanja, iracionalna pričakovanja ali nefunkcionalna razmišljanja o tem procesu (*Zdi se mi, da je izbira študija enkratna odločitev in zaveza za celo življenje.*).

Ostali dve širši kategoriji težav se nanašata na težave, ki lahko nastopijo med aktualnim procesom kariernega odločanja: pomanjkanje informacij in nekonsistentne informacije.

Pomanjkanje informacij vključuje štiri kategorije težav:

- **o samem procesu kariernega odločanja** – ni znanja o tem, kako se pametno odločiti, in še posebej o tem, katere korake je potrebno pri tem narediti (*Imam težave pri odločanju za študij, ker ne vem, kaj vse je treba pri tem upoštevati.*);
- **o sebi** – npr. o lastnih sposobnostih, kariernih preferencah (*Imam težave pri odločanju za študij, ker nimam dovolj informacij o svojih sposobnostih in/ali osebnostnih lastnostih (npr. sposobnosti za delo s številkami, govornih spretnostih, vztrajnosti, iniciativnosti, potrpežljivosti).*);
- **o poklicih oz. kariernih možnostih** – npr. o študijih in poklicih, med katerimi se lahko odloča (*Imam težave pri odločanju za študij, ker nimam dovolj informacij o vseh možnih poklicih ali študijskih programih, ki obstajajo.*);
- **o poteh pridobivanja dodatnih informacij** ali pomoči, ki bi spodbudila odločitev (*Imam težave pri odločanju za študij, ker ne vem, kako bi pridobil točne in najnovejše informacije o poklicih in študijskih programih in/ali njihovih značilnostih.*).

Tretja širša kategorija težav, **neconsistentne informacije**, vključuje tri specifične kategorije:

- **nezanesljive informacije** – težave, povezane z nezanesljivimi ali kontradiktornimi informacijami posameznika o sebi ali poklicih, o katerih razmišlja (npr. nadpovprečne ocene v šoli in nizek IQ na testu inteligentnosti) (*Imam težave pri odločanju za študij, ker imam nasprotujoče si podatke o svojih sposobnostih in/ali osebnostnih lastnostih (npr. prepričan sem, da sem potrpežljiv z drugimi ljudmi, vendar drugi pravijo, da nisem).*);
- **notranji konflikti** – odraža notranjo zmedenost in konflikte v posamezniku. Ti so odraz težav pri sklepanju kompromisov med posameznimi dejavniki, ki so posamezniku pomembni, pa so izključujoči oz. ne gredo skupaj (npr. nasprotujoče si preference) (*Imam težave pri odločanju za študij, ker ima poklic, za katerega se zanimam, določene značilnosti, ki me motijo (npr. zanima me medicina, vendar nočem študirati tako dolgo).*);
- **zunanji konflikti** – kažejo na razkorak med posameznikovimi preferencami in preferencami njemu pomembnih oseb ali pa na razkorak med opcijami dveh njemu pomembnih oseb (*Imam težave pri odločanju za študij, ker se meni pomembne osebe (npr. starši ali prijatelji) ne strinjajo z možnostmi, o katerih razmišljam, in/ali značilnostih poklica, ki si ga želim.*).

Posameznik odgovarja na vsako postavko na 9-stopenjski lestvici (1 – trditev nikakor ne velja zame do 9 – trditev popolnoma velja zame).

Tretji del vprašalnika pa sprašuje posameznika po tem, kako velike se mu zdijo v splošnem težave pri odločanju za študij/poklic, pri čemer odgovarja ravno tako na 9-stopenjski lestvici od 1 (majhne) do 9 (velike).

2.4 Priredba in opis slovenskega vprašalnika VTKO-OŠ

2.4.1 Pred empiričnim preverjanjem

Pri izdelavi preliminarne verzije vprašalnika smo naredili dva koraka: v prvem koraku smo pripravili prirejeno preliminarno verzijo originalnega instrumenta, v drugem koraku pa smo jo v fokusni skupini prediskutirali s šolskimi svetovalnimi delavci, ki izvajajo karierno svetovanje.

Najprej smo originalni internetni vprašalnik CDDQ Gatija, Krausza in Osipowa (2011) prevedli in priredili za uporabo v slovenskem prostoru. Prevod je potekal po standardnem postopku prevajanja: dve psihologinji sta vprašalnik najprej prevedli iz angleščine v slovenščino. Potem je prevajalka vprašalnik prevedla nazaj v angleščino, nakar smo preverjali vsebinsko ustreznost vsakega posameznega dela (postavke) in ga (jih) na osnovi te analize ustrezno korigirali.

Pri tem smo spremenili oz. priredili vse tri dele originalne različice instrumenta. V prvem in tretjem delu je šlo le za terminološko spremembo – pojem »študij« smo zamenjali z izrazom »srednja šola«. Tako so učenci v prvem delu odgovarjali na dve vprašanji:

- **Ali si že razmišljal o tem, katero srednjo šolo bi izbral?**, na katero so odgovarjali z DA ali NE;
- Če so odgovorili z DA, so nato na 5-stopenjski lestvici (1 – sploh nisem prepričan, 5 – popolnoma sem prepričan) odgovorili še na vprašanje: **Kako prepričan si v svojo izbiro?**

V tretjem delu pa so na 5-stopenjski lestvici (1-majhne, 5-velike) odgovorili na vprašanje: **Kako velike se ti v splošnem zdijo tvoje težave pri odločanju za izbiro srednje šole/poklica?**

V drugem delu pa je šlo za večjo priredbo originalnega vprašalnika s 34 postavkami. Iz njega smo izločili postavki 8 in 27 (*Pričakujem, da bom z vstopom v izbrani študij rešil tudi nekatere osebne probleme. in Imam težave pri odločanju za študij, ker imam nasprotujoče si podatke o značilnostih posameznih poklicev ali študijskih programov.*). Večino ostalih postavk pa smo spremenili oz. prilagodili tako, da so smiselne za osnovnošolce. Postavki 33 in 34 iz originalnega vprašalnika, ki govorita o vlogi pomembnih drugih (staršev in/ali prijateljev) pri odločanju učencev, smo razdelili. Tako smo dobili štiri postavke – dve postavki, ki govorita o vlogi staršev, ki imajo pri kariernem odločanju osnovnošolcev pomembnejšo vlogo kot pri srednješolcih, in dve postavki o vlogi prijateljev. Obstoječim postavkam iz originalnega vprašalnika smo dodali štiri postavke:

- **Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker mi moje zdravstvene posebnosti/omejitve ne omogočajo izbire poklica, ki si ga želim.**
- **Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ne vem, s kom bi se o tem lahko pogovoril.**
- **Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker se bojim, da ne bom izpolnjeval vpisnih pogojev (ne bom zbral dovolj točk ali opravil preizkusa nadarjenosti oz. spretnosti).**
- **ter odprto postavko: Če imaš težave pri odločanju za srednjo šolo zaradi razlogov, ki v vprašalniku niso omenjeni, jih zapiši na črto.**

Po preverjanju vprašalnika v fokusni skupini z 19 šolskimi svetovalnimi delavci v aprilu 2018 smo oblikovali končno preliminarno verzijo s 34 postavkami. Namesto 9-stopenjske lestvice iz originalnega vprašalnika smo oblikovali 5-stopenjsko odgovorno lestvico (1 – sploh nisem prepričan, 5 – popolnoma

sem prepričan). Razloga za to sta dva: i) šolski svetovalni delavci so na fokusni skupini opozarjali, da je 9-stopenjska ocenjevalna lestvica prezahtevna za osnovnošolsko populacijo; ii) tudi iz razvojnih teorij kariernega svetovanja (npr. Super, 1990) izhaja, da so učenci ob koncu osnovne šole šele v fazi rasti. V tej fazi je poudarek na razvoju interesov, povečevanju nadzora nad lastnim vedenjem in začetnem razmisleku učencev o tem, kaj pomenijo njihove sposobnosti, interesi in vrednote za njihov nadaljnji karierni razvoj. Do faze raziskovanja, ko se izkristalizirajo interesi in poklicne preference glede nadaljnje karierni poti učencev, pride praviloma šele v srednji šoli. Zato so pričakovanja, da bodo učenci znali zelo natančno oceniti svoje težave pri kariernem odločanju v osnovnošolskem obdobju verjetno pretirana. Večina učencev si ni na jasnem niti glede prevladujočih interesov, niti glede svojih zmožnosti, osebnostnih značilnosti niti glede značilnosti poklicev oz. srednjih šol, ki vodijo do njih, še manj pa glede tega, kako vsa ta vedenja uskladiti med seboj.

2.4.2 Končna slovenska verzija VTKO-OŠ

Že prva analiza zbranih empiričnih podatkov s Spearmanovimi korelacijskimi koeficienti med posameznimi trditvami je pokazala, da se zaradi nizkih korelacij med postavkami, ki v Gatijski taksonomiji (Gati idr., 2011) sodijo skupaj, pričakovana teoretična struktura ne bo potrdila. In res je konfirmatorna faktorska analiza, ki smo jo izvedli, pokazala, da struktura pripomočka, kot so jo predvideli Gati idr. (2011), ni jasno razvidna. To je bilo delno pričakovano zaradi dveh razlogov: prvič, ker tudi rezultati drugih empiričnih raziskav (Creed in Yin, 2006; Mau, 2001; Sovet, Tak in Jung, 2015; Vahedi, Mahdavi in Moradi, 2012; Zagoričnik in Pečjak, 2007) niso potrdili originalne strukture vprašalnika, in drugič, ker smo vprašalnik uporabili pri mlajših mladostnikih, ki so še v fazi intenzivnega razvoja interesov in oblikovanja lastne identitete (tudi poklicne) in kjer je dejansko objektivno težko pričakovati stabilnejšo strukturo. Zato smo v nadaljevanju izvedli eksploratorno faktorsko analizo (glej dodatek na straneh 33 – 35).

Najustreznejša faktorska struktura je dala pet končnih lestvic:

- Lestvica 1: **Notranji konflikti** vključuje naslednjih šest postavk iz preliminarne vprašalnika – 4, 14, 15, 20, 22 in 25. Postavke se nanašajo na splošne težave pri odločanju, neizkristalizirane/ neizoblikovane in razpršene interese, pomanjkanje informacij o sebi, notranje konflikte nasploh.
- Lestvica 2: **Pomanjkanje informacij** vključuje šest postavk iz preliminarne vprašalnika – 6, 12, 13, 16, 17 in 18. Postavke se nanašajo na skrb glede napačne odločitve, pomanjkanje informacij o procesu odločanja in pomanjkanje informacij o srednješolskih programih oz. poklicih.
- Lestvica 3: **Zunanji konflikti** vključuje ravno tako šest postavk iz preliminarne vprašalnika, in sicer postavke 27, 28, 29, 30, 32 in 33. Gre za postavke o tem, da ima učenec težave pri odločanju, ker gredo prijatelji na druge šole, ker imajo starši in prijatelji drugačno mnenje o tem, katera šola bi bila za učenca primerna, ker se o dilemi težko pogovori z drugimi ter ker ga je strah pred neizpolnjevanjem vpisnih pogojev.
- Lestvica 4: **Pomanjkanje motivacije** vključuje tri postavke – 1, 2 in 3, ki se nanašajo na splošno na pomanjkanje pripravljenosti za odločanje glede nadaljnega šolanja, in sicer gre za postavke o tem, da se učencu še ne da razmišljati o tem, na katero srednjo šolo bo šel, pa o tem, da ima še dovolj časa in da je to, kar bo počel, v tem trenutku še tako daleč, da se ne bo ukvarjal z razmišljanjem glede kariere.

- Lestvica 5: **Disfunkcionalna prepričanja** vključuje postavke 8, 9 in 10. Gre za prepričanja, da je za učenca prava le ena srednja šola, da bo z izbiro srednje šole izpolnil vse svoje življenjske želje in cilje ter da lahko srednjo šolo izbere le enkrat.

Vprašalnik vsebuje tudi dve postavki za preverjanje veljavnosti instrumenta (postavki 6 in 10), tako da ima končna slovenska verzija vprašalnika skupaj 26 postavk (Priloga 2).

Tabela 2.1

Vsebinska struktura končne slovenske verzije VTKO-OŠ

Zap. št. preliminar. vpr.	Zap. št. končnega SLO vpr.	Lestvice s postavkami
		L1 - NOTRANJI KONFLIKTI
4.	4.	Na splošno se težko odločam.
14.	13.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker še ne vem točno, kakšen poklic želim opravljati (npr. ali želim delati z ljudmi ali ne; v pisarni ali na prostem).
15.	14.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ne vem dovolj o sebi (npr. ali sem sposoben za delo s številkami, za jezike, ali sem vztrajen, potrpežljiv).
20.	18.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker neprestano spreminjam svoje želje o poklicu.
22.	19.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker mi je vseč več različnih poklicev in težko izbiram med njimi.
25.	20.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker svojih želja ne morem združiti v enem srednješolskem programu/poklicu (npr. enako me privlači poklica kuharja in računalniškega tehnika).
		L2 - POMANJKANJE INFORMACIJ
6.	5.	Po navadi me skrbi, da bi se napačno odločil.
12.	11.	Ne vem, kaj vse je treba vedeti in narediti za to.
13.	12.	Ne vem, kako naj povežem to, kar vem o sebi, z informacijami o različnih srednjih šolah.
16.	15.	Nimam dovolj informacij o vseh možnih srednješolskih programih.
17.	16.	Nimam dovolj informacij o programih/poklicih, ki me zanimajo (npr. kateri programi so bolj/manj zahtevni).
18.	17.	Ne vem, kakšni bodo poklici v prihodnosti.
		L3 - ZUNANJI KONFLIKTI
27.	21.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker nihče od mojih prijateljev ne bo šel na to šolo.
28.	22.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker imajo starši drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila zame primerna.
29.	23.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker imajo prijatelji drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila primerna zame.

Zap. št. prelim. vpr.	Zap. št. končnega SLO vpr.	Lestvice s postavkami
30.	24.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker se s starši težko pogovarjam o tem.
32.	25.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ne vem, s kom bi se o tem lahko pogovoril.
33.	26.	Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker se bojim, da ne bom izpolnjeval vpisnih pogojev (ne bom zbral dovolj točk ali opravil preizkusa nadarjenosti oz. spretnosti).
L4 - POMANJKANJE MOTIVACIJE		
1.	1.	Zdaj se mi še ne da razmišljati o tem, na katero srednjo šolo bom šel.
2.	2.	To, kar bom v življenju delal/počel, je še tako daleč, da me izbira srednje šole ne skrbi preveč.
3.	3.	Zdi se mi, da mi sedaj še ni treba izbirati srednje šole, saj imam še dovolj časa za to.
L5 - DISFUNKCIONALNA PREPRIČANJA		
8.	7.	Zdi se mi, da je le ena srednja šola prava zame.
9.	8.	Z izbiro srednje šole bom izpolnil vse svoje življenjske želje in cilje.
10.	9.	Srednjo šolo lahko izberem samo enkrat.
Postavki za preverjanje VELJAVNOSTI		
7.	6.	Rad se odločam po svoje.
11.	10.	Vedno naredim, kar mi rečejo drugi, tudi če tega ne želim ...

Opomba: Zap. št. prelim. vpr. = zaporedna številka postavke iz preliminarne vprašalnika, Zap. št. končnega SLO vpr. = zaporedna številka postavke iz končnega slovenskega vprašalnika.

2.5 Možna uporaba VTKO-OŠ

Gati, Krausz in Osipow (2011) poročajo o različnih možnostih uporabe vprašalnika. Lahko služi:

1. Kot presejalni instrument (skrining) – je pokazatelj izraženosti težav učencev pri specifičnih in širših kategorijah težav in kot tak usmerja k posameznim oblikam pomoči glede na njihovo izraženost. Pri osnovnošolski populaciji lahko svetovalni delavec uporabi ta instrument pri vseh učencih, npr. že v 8. razredu⁴, ko se po poročanju psihologov prične bolj intenzivno delo z učenci na področju aktivnosti karijerne orientacije v zvezi z nadaljevanjem šolanja. Šolski svetovalci lahko potem intenzivirajo svoje delo z učenci glede na to, o čem ti poročajo, da jim predstavlja večje probleme. Npr., če se pokaže,

⁴ Psihologe, ki delajo kot svetovalni delavci v osnovni šoli, smo po elektronski poti vprašali, kdaj bi bila aplikacija vprašalnika najbolj primerna (Pečjak in Pirc, 2017). Dobili smo odgovore 23 osnovnošolskih psihologov. Večina (16 psihologov) jih meni, da bi bil najbolj primeren čas za aplikacijo vprašalnika na začetku 9. razreda, 6 jih meni, da ob koncu 8. razreda in 1 psihologinja, da na začetku 8. razreda. Dobljeni odgovori kažejo, da se konec 8. oz. na začetku 9. razreda večinoma začne bolj intenzivno delo z učenci na področju aktivnosti karijerne orientacije v zvezi z nadaljevanjem šolanja ter da je dejansko takrat tudi najbolj smiselno uporabiti vprašalnik.

da jim primanjkuje informacij o poklicih, potem se skupaj usmerijo v raziskovanje poklicev, npr. s pomočjo uporabe pripomočka Kam in kako (ZRSZ, <https://www.ess.gov.si/ncips/kam-in-kako>) ali Iskanje poklicne poti – SDS – E oblika (Center za psihodiagnostična sredstva, 2012).

2. Za diagnosticiranje težav posameznika – služi kot izhodišče za individualno svetovanje učencu glede na izraženost njegovih težav, pri čemer se svetovalec z učencem podrobneje pogovori o večjih težavah (glej v nadaljevanju pri interpretaciji rezultatov opis primera Manje).

3. Za ocenjevanje težav pri določeni skupini učencev – služi kot izhodišče za ocenjevanje težav, ki se pogosto pojavljajo pri določeni skupini osnovnošolcev (npr. pri fantih oz. dekletih, pri manjšinskih skupinah; pri učencih iz 8. oz. 9. razreda ipd.). Če npr. svetovalni delavec dela z učenci sistematično vsaj zadnji dve leti osnovne šole, potem lahko vsako leto preveri, ali so se pri učencih zmanjšale težave, povezane s kariernim odločanjem.

4. Za evalvacijo pomoči – vprašalnik lahko pomaga pri evalvaciji učinkovitosti določenih kariernih intervencij, npr. za ocenjevanje stopnje težav pred in po intervenciji. Čeprav strokovna literatura poroča o intervencijah samo pri srednješolcih, kažejo dobljene ugotovitve tudi na možnost (in smiselnost) izvedbe takšnih intervencij z učenci osnovne šole. D. Birle, E. Bonchis, D. Roman in D. Crisan (2012) so, na primer, vprašalnik uporabile pri ugotavljanju učinkovitosti 10 tednov trajajočega programa, ki je bil namenjen razvijanju zmožnosti za sprejemanje odločitev v zvezi z nadaljnjim študijem pri dijakih. Rezultati so pokazali, da so imeli dijaki iz eksperimentalne skupine pomembno manj težav pri odločanju za študij/poklic na splošno ter manj težav, povezanih s pomanjkanjem informacij in z nekonsistentnimi informacijami. Do podobnih rezultatov je prišel tudi Tayler (2007), ki je prav tako uporabil vprašalnik v kontrolni in eksperimentalni skupini dijakov pred in po kariernem svetovanju dijakom iz eksperimentalne skupine. V primerjavi z dijaki iz kontrolne skupine so se pri dijakih eksperimentalne skupine težave v zvezi s kariernim odločanjem zmanjšale, še zlasti na področju pomanjkanja informacij. V kontrolni skupini je stopnja neodločenosti od prvega do drugega testiranja ostala enaka. Rezultati te študije tako kažejo na velik pomen kariernega svetovanja v procesu sprejemanja kariernih odločitev.

2.6 Uporaba VTKO-OŠ

2.6.1 Izvedba

Vprašalnik je tipa papir-svinčnik. Pred izpolnjevanjem vprašalnika dobijo učenci kratko navodilo, da poskušamo z vprašalnikom ugotoviti morebitne težave, s katerimi se srečujejo pri odločanju za nadaljnje šolanje na srednji šoli, in da naj vprašalnik izpolnijo. Izpolnjevanje vprašalnika ni časovno omejeno.

2.6.2 Vrednotenje VTKO-OŠ

Rezultate učencev na posamezni lestvici izračunamo kot vsoto odgovorov na postavke, ki pripadajo lestvici (tabela 2.2), dveh postavk za preverjanje veljavnosti (postavko 6 in 10) pa ne vrednotimo. Kot vsote smo jih opredelili zato, da bi bilo tudi pri izvedbi testiranja računanje rezultatov na lestvicah in ugotavljanje položaja testiranca v populaciji za testatorje enostavnejše.

Tabela 2.2

Sestava slovenske verzije Vprašalnika težav pri kariernem odločanju za osnovnošolce

Lestvice pri VTKO-OŠ	okrajšava	število postavk	postavke	min	max
L1 - Notranji konflikti	NK	6	4, 13, 14, 18, 19 in 20	6	30
L2 - Pomanjkanje informacij	PI	6	5, 11, 12, 15, 16 in 17	6	30
L3 - Zunanji konflikti	ZK	6	21, 22, 23, 24, 25 in 26	6	30
L4 - Pomanjkanje motivacije	PM	3	1, 2, 3	3	15
L5 - Disfunkcionalna prepričanja	DP	3	7, 8, 9	3	15
Postavki za veljavnost		2	6, 10		

Opombe. min – minimalno število točk na lestvici, max – maksimalno število točk na lestvici.

Pričakovani vrednosti pri postavkah za preverjanje veljavnosti sta naslednji:

- postavka 6: več kot 2,
- postavka 10: manj kot 3.

V primeru, da pri uporabi VTKO-OŠ pride do manjkajočih podatkov, lahko testator ravna takole:

- Če učenec izpusti eno postavko pri prvih treh lestvicah, ki vključujejo po šest postavk (L1 - Notranji konflikti, L2 - Pomanjkanje informacij, L3 - Zunanji konflikti), lahko testator vsoto na lestvici oceni kljub manjkajočemu podatku tako, da izračuna aritmetično sredino vrednosti odgovorov pri preostalih postavkah lestvice, nato pa to sredino pomnoži s številom postavk na lestvici. Tak izračun predvideva, da bi učenec tudi na postavki, kjer ni podal odgovora, uporabil enak odgovor, kot ga je v povprečju uporabil pri drugih postavkah lestvice. Če učenec ne poda odgovorov na več kot eno postavko, se rezultata na lestvici ne ocenjuje, saj bi bila ocena premalo zanesljiva.

- Pri zadnjih dveh lestvicah (L4 - Pomanjkanje motivacije in L5 - Disfunkcionalna prepričanja), kjer je število postavk zelo majhno (tri postavke), za izračun rezultata na lestvici ne sme manjkati noben odgovor.

2.6.3 Prikaz in interpretacija rezultatov

Dobljene odgovore učenca ustrezno ovrednotimo, pri čemer številčni rezultat lahko prikažemo tabelarično ali grafično.

2.6.3.1 Primerjava rezultata učenca z normami

Rezultate posameznika vrednotimo in primerjamo z drugimi v skupini na osnovi percentilnih norm. Percentilni rang rezultata pove, koliko odstotkov posameznikov je imelo enak ali nižji rezultat kot dotični učenec/učenka.

Na primer, če bi imel/a učenec/učenka na lestvici Notranji konflikti 19 točk (vrednost poiščemo v stolpcu Rezultat učenca), to pomeni, da bi imelo enak ali nižji rezultat od njega/nje 77 % učenk in učencev (vrednost najdemo v isti vrstici v stolpcu L1 – Notranji konflikti, desno od izbranega rezultata). Dobljeni rezultat kaže, da ima učenec/učenka na področju notranjih konfliktov večje težave kot njeni vrstniki.

V tabeli 2.3 so navedeni odstotki učencev, ki imajo enak ali nižji rezultat od določene vrednosti na lestvici Notranji konflikti, Pomanjkanje informacij, Zunanji konflikti, Pomanjkanje motivacije in Disfunkcionalna prepričanja.

Tabela 2.3

Odstotek učencev z rezultati, ki so enaki ali nižji od določene vrednosti na posameznih lestvicah

Rezultat učenca	Percentili				
	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
3	--	--	--	21	1
4	--	--	--	51	4
5	--	--	--	66	9
6	2	1	6	77	15
7	6	3	17	86	25
8	11	5	26	93	40
9	16	8	38	96	55
10	22	12	49	98	68
11	28	16	58	99	78
12	33	20	66	100	87
13	38	25	73	100	92

Rezultat učenca	Percentili				
	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
14	44	30	79	100	95
15	51	36	84	100	98
17	63	51	90	--	--
18	71	58	92	--	--
19	77	65	94	--	--
20	81	72	96	--	--
21	86	79	97	--	--
22	90	83	98	--	--
23	93	88	99	--	--
24	95	91	100	--	--
25	97	94	100	--	--
26	98	96	100	--	--
27	99	98	100	--	--
28	100	99	100	--	--
29	100	99	100	--	--
30	100	100	100	--	--

Pri tem lahko okvirno težave učenca opisujemo kot:

- **pomembne/večje težave**, kadar se rezultat učenca nahaja med 76. in 100. percentilom;
- **srednje težave**, kadar je rezultat učenca med 51. in 75. percentilom;
- **majhne/zanemarljive težave**, če je rezultat učenca pod 50. percentilom.

2.6.3.2 Grafični prikaz rezultatov – PROFIL TEŽAV PRI KARIERNEM ODLOČANJU

Na osnovi posameznikovih rezultatov na lestvicah lahko testator izdela tudi profil učenčevih težav pri kariernem odločanju. V grafikonu označi, kakšen je percentilni rang testirančevega rezultata na posamezni lestvici VTKO-OŠ, tako da z »x« označi položaj učenca pri vsaki lestvici. Tak pregled omogoča, da svetovalec lahko posamezniku zelo nazorno prikaže izraženost vrste oz. izvor njegovih težav (tabela 2.4).

Tabela 2.4

Profil težav učenca pri kariernem odločanju

Percentilni rang	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
96–100					
76–95					
51–75					
26–50					
0–25					

Pri interpretaciji rezultatov se svetovalec osredotoči najprej na večje, izrazite oz. izstopajoče težave učenca, ki zahtevajo večjo pozornost in opozarjajo svetovalca, da je potrebno učencu v zvezi z njimi ponuditi čimprejšnjo oz. takojšnjo pomoč. Tako velike težave se kažejo pri zgornji četrtini učencev (temno sivo obarvana polja od 76. do 100. percentila), pri čemer so še posebej izrazite pri učencih od 96. do 100. percentila. Pri tako izrazitih težavah velja razmisliti o sistematičnih ukrepih za pomoč učencem pri kariernem odločanju – npr. o takojšnji izdelavi individualnega kariernega načrta pri učencu s konkretno določenimi nalogami in roki za izvedbo nalog, s spremljanjem učenca ipd.

Ob izpostavljenih pomembnih težavah pa je pomembno omeniti tudi področja, kjer ima posameznik zmerne težave (svetlo siva polja).

Pri rezultatih v belem polju gre za zelo majhno prisotnost težav oz. za zanemarljive težave, ki jih svetovanec (učenec) ali sploh ni imel ali pa jih je že uspešno razrešil.

2.6.3.3 Razvrstitev težav od večjih do manjših znotraj rezultatov posameznika

Avtorji originalnega vprašalnika Gati s sod. (2011) priporočajo, da svetovalci tudi znotraj posameznega učenca razvrstijo težave od večjih do manjših in jih predstavijo učencem. Najprej predstavijo lestvico/e z največ težavami, nato lestvico/e, kjer so težave zmerne. Pri opisu težav na posameznih področjih je smiselno pogledati tudi, katere posamezne postavke so tiste, ki največ prispevajo k takemu rezultatu. Povratna informacija svetovalca mora vključevati tudi priporočila (nasvete, spodbude), kaj naj svetovanec naredi, da bi se soočil z najbolj izstopajočimi težavami – torej, da bo zmanjšal ali odpravil te težave.

Gati s sod. (2011) daje glede na dobljene rezultate učencev na posameznih lestvicah naslednja priporočila:

INDIVIDUALNO SREČANJE S SVETOVALCEM je smiselno, kadar ima učenec težave:

- pri ugotavljanju svojih preferenc, sposobnosti/zmožnosti in talentov, ki bi ustrezali določenemu poklicu (**informacijah o sebi**), saj mu ta lahko pomaga pri iskanju odgovorov s pomočjo določenih/različnih testov in vprašalnikov,

- pri **splošni neodločnosti**,
- pri **reševanju drugih notranjih konfliktov**,
- pri **disfunkcionalnih prepričanjih**.

ISKANJE INFORMACIJ NA INTERNETU ALI PRI DRUGIH VIRIH je smiselno, kadar ima učenec težave, ki se nanašajo na:

- **disfunkcionalna prepričanja**,
- **pomanjkanje informacij o procesu kariernega odločanja**,
- **pomanjkanje informacij o poklicih/srednješolskih programih**,
- **pomanjkanje informacij o dodatnih virih informacij**,
- **nezanesljive informacije**.

Učenec lahko na internetu s pomočjo staršev in/ali svetovalnega delavca najde vse potrebne informacije o nadaljevanju poklicne poti/kariere. Pri tem je pomembno upoštevati dejstvo, da niso vsi viri informacij na internetu enako kvalitetni. To pomeni, da mora učenec področje, ki ga zanima, temeljito raziskati in preveriti čim več razpoložljivih virov, da pridobi čim bolj objektivno informacijo.

Kot opozarjajo že avtorji originalnega vprašalnika (Gati s sod., 2011), je določitev izvora posameznikovih težav le prvi korak pri interpretaciji dobljenih rezultatov. Pogosto se zgodi, da je potrebno natančnejše diagnosticiranje. Npr., če ima učenec težave s pomanjkanjem informacij o tem, kako izpeljati sam proces kariernega odločanja, ga lahko svetovalac usmeri k svetovalcem v Karierno središče na Zavodu za zaposlovanje. Če ima notranje konflikte, se lahko svetovalac z njim pogovori in skozi osebno svetovanje razrešita dilemo učenca. Če ima zunanje konflikte, se svetovalni delavec pogovori s starši učenca ali pa hkrati z učencem in starši.

V nadaljevanju na kratko navajamo primere, kaj pomenijo visoki rezultati posameznika na posameznih lestvicah in kakšna priporočila so smiselna.

Tabela 2.5

Interpretacija visokih rezultatov na lestvicah s priporočili za svetovalca

Visoki rezultati na lestvici	Priporočila za svetovalca
L1 - Notranji konflikti: Visok rezultat posameznika na tem področju kaže na stanje notranje zmedenosti . Takšen konflikt lahko izvira iz težav pri sprejemanju kompromisov med mnogimi dejavniki, ki se posamezniku zdijo pomembni (npr., posameznik neprestano spreminja svoje želje o poklicu, ker ni prepričan o tem, kakšne so njegove osebnostne lastnosti in kakšno delo želi opravljati). Do notranjih konfliktov lahko pride tudi, kadar se posamezniku več poklicnih možnosti zdi enako privlačnih.	Delo z učencem v smeri, da: - natančneje spozna sebe in svoje osebnostne značilnosti (interese, sposobnosti, osebnostne lastnosti) – z dodatno diagnostiko in/ali svetovalnim pogovorom.; - natančneje spozna poklice (značilnosti, zahteve, ...) in usmeritev učenca v vire, kjer bo dobil te informacije.

Visoki rezultati na lestvici	Priporočila za svetovalca
L2 - Pomanjkanje informacij: Visok rezultat na tem področju kaže na to, da posameznik nima dovolj informacij o sebi in o tem, kateri srednješolski programi oz. poklici obstajajo. Ne ve točno, kateri poklic bi sploh želel opravljati. Hkrati ne ve, kaj vse je potrebno narediti za to, da bi do vseh teh informacij prišel. Posameznik morda ne ve, kaj vse je potrebno upoštevati v procesu odločanja, ali pa ima težave z združevanjem informacij, ki jih ima o sebi (npr. njegovimi močnimi in šibkimi področji), z informacijami, ki jih ima o različnih kariernih možnostih (npr., katere spretnosti določen srednješolski program/poklic zahteva).	Delo z učencem v smeri, da: - ta pridobi več informacij o sebi, srednješolskih programih in poklicih; - ga napoti k svetovalcu v karierno središče na ZRSZ.
L3 - Zunanji konflikti: Visok rezultat na tem področju lahko odraža razkorak med preferencami posameznika in preferencami njemu pomembnih drugih ali med različnimi mnenji njemu pomembnih oseb. Do zunanjih konfliktov pride, ko posameznik upošteva določen dejavnik ali izbere določeno možnost, medtem ko imajo pomembni drugi drugačne preference (npr. starši ali prijatelji imajo drugačno mnenje o tem, kateri poklic ali srednja šola bi bila primerna za posameznika).	Delo z učencem v smeri: - osebnega svetovanja – v katerem sooči učenca in njemu pomembne druge (zlasti starše), s katerimi se razhaja v predstavi o primernosti srednje šole/poklica.
L4 - Pomanjkanje motivacije: Visok rezultat posameznika na tej lestvici kaže na pomanjkanje pripravljenosti za sprejemanje odločitve v tem trenutku. Možno je, da posameznik v določenem trenutku ni pripravljen na odločitev ali pa pomanjkanje motivacije izvira iz prepričanja, da nima smisla vlagati časa in truda v izbiro o srednji šoli, saj bo čas pokazal, kakšna je prava odločitev.	Svetovalni pogovor z učencem: - argumentiranje potrebe po razmisleku o izbiri karierne odločitve (npr. kako malo časa je še do vpisa in da prepustitev odločitve času samo po sebi ne privede do dobre karierne odločitve); - skupno oblikovanje nalog z učencem, ki jih bo ta naredil za karierno odločitev; - svetovalčevo spremljanje učenca.
L5 - Disfunkcionalna prepričanja: Visok rezultat posameznika na tem področju kaže na njegove izkrivljene zaznave o procesu kariernega odločanja. Iracionalna prepričanja in pričakovanja (npr., prepričanje, da lahko le enkrat izbere srednjo šolo, da je le ena srednja šola prava zanj ali da lahko z izbiro srednje šole izpolni vse svoje življenjske želje in cilje) lahko ovirajo njegov proces kariernega odločanja.	Pogovor svetovalca z učencem (in starši) in razbijanje mitov v smeri, da: - lahko z istimi interesi dobro opravljamo različna dela; - do istega cilja oz. poklica vodijo različne srednje šole; - je dobro razmisliti o dveh do treh izbirah srednje šole.

2.6.3.4 Primer vrednotenja in interpretacije rezultatov pri učenki Manji

V nadaljevanju prikazujemo vrednotenje, interpretacijo in povratno informacijo s priporočili učenki Manji, ki je na VTKO-OŠ dobila naslednji rezultat:

- Notranji konflikti – 17 točk,
- Pomanjkanje informacij – 24 točk,
- Zunanji konflikti – 9 točk,
- Pomanjkanje motivacije – 3 točke in
- Disfunkcionalna prepričanja – 11 točk.

1. korak: Najprej v tabelo 2.6 vnesemo skupno število točk, zbranih na VTKO-OŠ.

2. korak: Nato v tabeli za norme (2.3) odčitamo ustrezne percentilne vrednosti in jih vnesemo v tabelo 2.6.

Tabela 2.6

Prikaz rezultatov VTKO-OŠ za posameznega učenca

Lestvica VTKO-OŠ	Skupno točk (1. korak)	Percentili (2. korak)	Stopnja težav (4. korak)
L1 - Notranji konflikti	17	63	Zmerne/srednje
L2 - Pomanjkanje informacij	24	91	Precejšnje/izstopajoče
L3 - Zunanji konflikti	9	38	Majhne/ni težav
L4 - Pomanjkanje motivacije	3	21	Majhne/ni težav
L5 - Disfunkcionalna prepričanja	11	78	Precejšnje/izstopajoče

3. korak: Izrišemo profil težav pri učenki Manji (v predlogi 2.4)

Percentilni rang	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
96–100					
76–95		X			X
51–75	X				
26–50			X		
0–25				X	

4. korak: V tabelo 2.6 vnesemo kratke opisnike stopnje težav - od ni težav do precejšnje oz. izstopajoče težave.

5. Težave pri učenki Manji pri procesu odločanja o izbiri srednje šole/srednješolskega programa razvrstimo od večjih do manjših – v skladu s tabelo 2.6 in jih prikažemo v tabeli 2.7. Nato jih interpretiramo ob pomoči tabele 2.5.

Tabela 2.7

Razvrstitev težav od večjih do manjših glede na percentilne norme za učenko Manjo

PRECEJŠNJE/IZSTOPAJOČE težave Manje:	Priporočila za svetovalca:
Pomanjkanje informacij Visok rezultat Manje na tem področju kaže, da nima dovolj informacij o sebi in o tem, kateri srednješolski programi oz. poklici obstajajo. Ne ve točno, kateri poklic bi sploh želela opravljati, kateri programi/poklici jo zanimajo in kakšni bodo ti poklici v prihodnosti ter kako naj pridobi vse te informacije. Manja tudi ne ve, kaj vse je potrebno upoštevati v procesu odločanja in ima težave z združevanjem informacij, ki jih ima o sebi (npr. njenimi močnimi in šibkimi področji), z informacijami, ki jih ima o različnih kariernih možnostih (npr., katere spretnosti določen srednješolski program/poklic zahteva). Pri njej obstaja tudi precejšnja skrb, da bi sprejela napačno odločitev.	- Pomagati učenki (z diagnostiko in/ali svetovalnim pogovorom) do več informacij o sebi (interesih, osebnostnih lastnostih, ...), srednješolskih programih in poklicih; - Napotiti jo k svetovalcu v karierno središče na ZRSZ.
Disfunkcionalna prepričanja: Visok rezultat Manje na tem področju kaže na njene izkrivljene zaznave o procesu kariernega odločanja. V precejšnji meri je prepričana, da zanjo obstaja le ena srednja šola, ki jo lahko izbere le enkrat in ob tem verjame, da bo s tem izpolnila vse svoje življenjske cilje in pričakovanja.	Svetovalni pogovor z učenko v zvezi s preoblikovanjem prepričanj iz manj v bolj produktivna.
ZMERNE/SREDNJE težave Manje:	
Notranji konflikti: Rezultat Manje na tem področju kaže na stanje notranje zmedenosti. Zanja na splošno v precejšnji meri velja, da se težko odloča. Poleg tega ne ve točno, kakšen poklic sploh želi opravljati in ne ve dovolj o tem, kakšne so njene osebnostne lastnosti in njena močna področja (sposobnosti in spretnosti). S tem je najverjetneje povezano tudi to, da ves čas spreminja svoje želje o poklicu, saj jih zaradi različnih interesov ne more združiti v enem srednješolskem programu.	Diagnostika in svetovalni pogovor za spoznavanje sebe in poklicnih možnosti (glej priporočila pri Pomanjkanje informacij).
Ni opaznih težav pri Manji:	
Zunanji konflikti	Ni priporočil.
Pomanjkanje motivacije	Ni priporočil.

2.7 Dodatek

2.7.1 Zbiranje podatkov

V raziskavi smo načrtovali izvedbo meritev v zadnjem razredu osnovne šole, in sicer na začetku šolskega leta 2018–19. V šolskem letu 2017–18 je bilo v 8. razred vpisanih 17.837 učencev. Predvidevali smo, da bodo vsi ti učenci napredovali v 9. razred. Sešteli smo število učencev na vseh šolah v posamezni statistični regiji. V tabeli D.1 v stolpcu Osmošolci prikazujemo za šolsko leto 2018–19 napovedano število in delež učencev iz različnih statističnih regij, ki so predstavljali našo populacijo. Nadalje smo pregledali, koliko občin je majhnih (v njih prebiva manj kot 5.000 prebivalcev) in koliko velikih (z več kot 5.000 prebivalcev). Kot majhne smo opredelili 52 % občin in kot velike 48 % občin. Načrtovali smo, da bi tudi v vzorcu okvirno 52 % učencev izhajalo iz majhnih občin, 48 % pa iz velikih občin. V tabeli D.1 je prikazana sestava ciljnega vzorca devetošolcev.

Tabela D.1

Sestava projicirane populacije devetošolcev, ciljnega in končnega vzorca glede na statistično regijo

Statistična regija	Osnovnošolci		Ciljni vzorec				Končni vzorec			
			Devetošolci iz majhnih občin		Devetošolci iz velikih občin		Devetošolci iz majhnih občin		Devetošolci iz velikih občin	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Gorenjska	1962	11,0	35	5,7	32	5,2	42	5,4	45	5,8
Goriška	977	5,5	18	2,9	16	2,6	35	4,5	17	2,2
Jugovzhodna Slovenija	1209	6,8	22	3,6	20	3,2	25	3,2	20	2,6
Koroška	637	3,6	12	1,9	11	1,8	17	2,2	22	2,8
Obalno-Kraška	901	5,1	17	2,8	18	2,4	23	2,9	16	2,1
Osrednje-slovenska	4894	27,4	86	13,9	80	12,9	115	14,8	103	13,3
Podravska	2574	14,4	46	7,4	42	6,8	43	5,5	47	6,1
Pomurska	957	5,4	18	2,9	16	2,6	16	2,1	23	2,9
Posavska	607	3,4	11	1,8	11	1,8	12	1,5	13	1,7
Primorsko-Notranjska	457	2,6	9	1,6	8	1,3	10	1,3	13	1,7
Savinjska	2334	13,1	41	6,6	39	6,3	42	5,3	40	5,2
Zasavska	328	1,8	7	1,1	6	1,0	0	0,0	41	5,3
Skupaj	17837	100	322	52,1	296	47,9	380	48,7	400	51,7

Da bi bilo zbiranje podatkov časovno in finančno ekonomično, smo se odločili, da bomo devetošolce vzorčili z vzorčenjem gruč, torej da bomo v vsaki statistični regiji iz nabora šol naključno vzorčili posamezne šole in v vzorec vključili ciljno število učencev s šole. Če se ciljnega števila učencev na posamezni šoli iz regije ni moglo doseči, smo v raziskavo vključili še dodatne šole iz regije. Za vsako

šolo je bila določena po ena rezervna šola, ki je bila v raziskavo vključena v primeru, da je prva izbrana šola zavrnila sodelovanje.

Testatorji so na šolah v septembru, oktobru in novembru šolskega leta 2018–19 podatke zbrali skupinsko v enem valu meritev. Učenci so po navedbi spola in starosti odgovorili na vprašanje, ali so že razmišljali o tem, katero srednjo šolo bi izbrali (DA, NE). V primeru, da so odgovorili z DA, so na 5-stopenjski lestvici (1 – sploh nisem prepričan, 5 – popolnoma sem prepričan) ocenili še, kako prepričani so v svojo izbiro. Nato so izpolnili Vprašalnik težav pri kariernem odločanju za učence osnovne šole – VTKO-OŠ (v razvoju). Ta je vseboval 33 postavk, na katera so učenci odgovarjali na 5-stopenjski lestvici Likertovega tipa (1 – trditev nikakor ne velja zame, 5 – trditev popolnoma velja zame). Za tem so po potrebi zapisali še razloge svojih težav pri odločanju za srednjo šolo, ki v VTKO-OŠ niso bili omenjeni. Na 5-stopenjski lestvici so označili še, kako velike se jim v splošnem zdijo njihove težave pri odločanju za izbiro srednje šole/poklica (1 – majhne, 5 – velike). Nazadnje so izpolnili še Vprašalnik vključenosti staršev v odločanje o izbiri srednje šole s 5 postavkami, na katere so odgovarjali na 5-stopenjski lestvici (1 – trditev nikakor ne velja zame, 5 – trditev popolnoma velja zame). Starši so izpolnili Vprašalnik vključenosti staršev v odločanje o izbiri srednje šole s 5 postavkami, na katere so odgovarjali na 5-stopenjski lestvici (1 – trditev nikakor ne velja, 5 – trditev popolnoma velja).

Končni vzorec je vključeval 780 devetošolcev s 37 slovenskih osnovnih šol. Trije učenci niso označili svojega spola. Na vse vsebinsko relevantne postavke VTKO-OŠ (brez postavk za preverjanje veljavnosti odgovarjanja, tj. postavk 7 in 11) je odgovorilo 713 učencev. En učenec je imel tri manjkajoče odgovore, 12 učencev dva manjkajoča odgovora in 54 učencev en manjkajoči odgovor. Ker je Littlov test manjkajočih podatkov, izveden s funkcijo *LittleMCAR* iz R paketa *BaylorEdPsych* (Beaujean, 2012) pri osebah s tremi ali manj manjkajočimi podatki pokazal, da v manjkajočih podatkih ni popolne naključnosti (MCAR), $\chi^2(977) = 1123,88$, $p < ,001$, smo se odločili, da nadaljnje analize izvajamo samo na udeležencih s popolnimi podatki na VTKO-OŠ ($N = 713$).

Med 713 udeleženci s popolnimi podatki na VTKO-OŠ je bilo 323 (45,5 %) moških in 387 (54,5 %) žensk, trije (0,4 %) učenci pa niso označili svojega spola. Starost udeležencev se je gibala med 13;0 in 15;10 leti ($N = 703$, $M = 14,29$ leta, $SD = 0,34$ leta, 5-odstotna prirezana $M = 14,29$ leta, $Mdn = 14,25$ leta, $MAD = 0,37$ leta).

2.7.2 Psihometrične značilnosti VTKO-OŠ

Odgovori končnega vzorca na posamezne postavke VTKO-OŠ

V tabeli D.2 so zbrane frekvenčne porazdelitve odgovorov na posamezne postavke VTKO-OŠ in njihove opisne statistike. Frekvenčna porazdelitev odgovorov na vse postavke je statistično značilno odstopala od normalne (rezultat Shapiro-Wilkovega testa je bil pri vseh postavkah $p < ,001$). Ker so bili tudi sicer odgovori na postavke urejene kategorije, smo se odločili, da v nadaljevanju izvedemo konfirmatorne faktorske analize z robustnim ocenjevanjem parametrov.

Tabela D.2

Opisne statistike odgovorov na posamezne postavke VTKO-OŠ (N = 713)

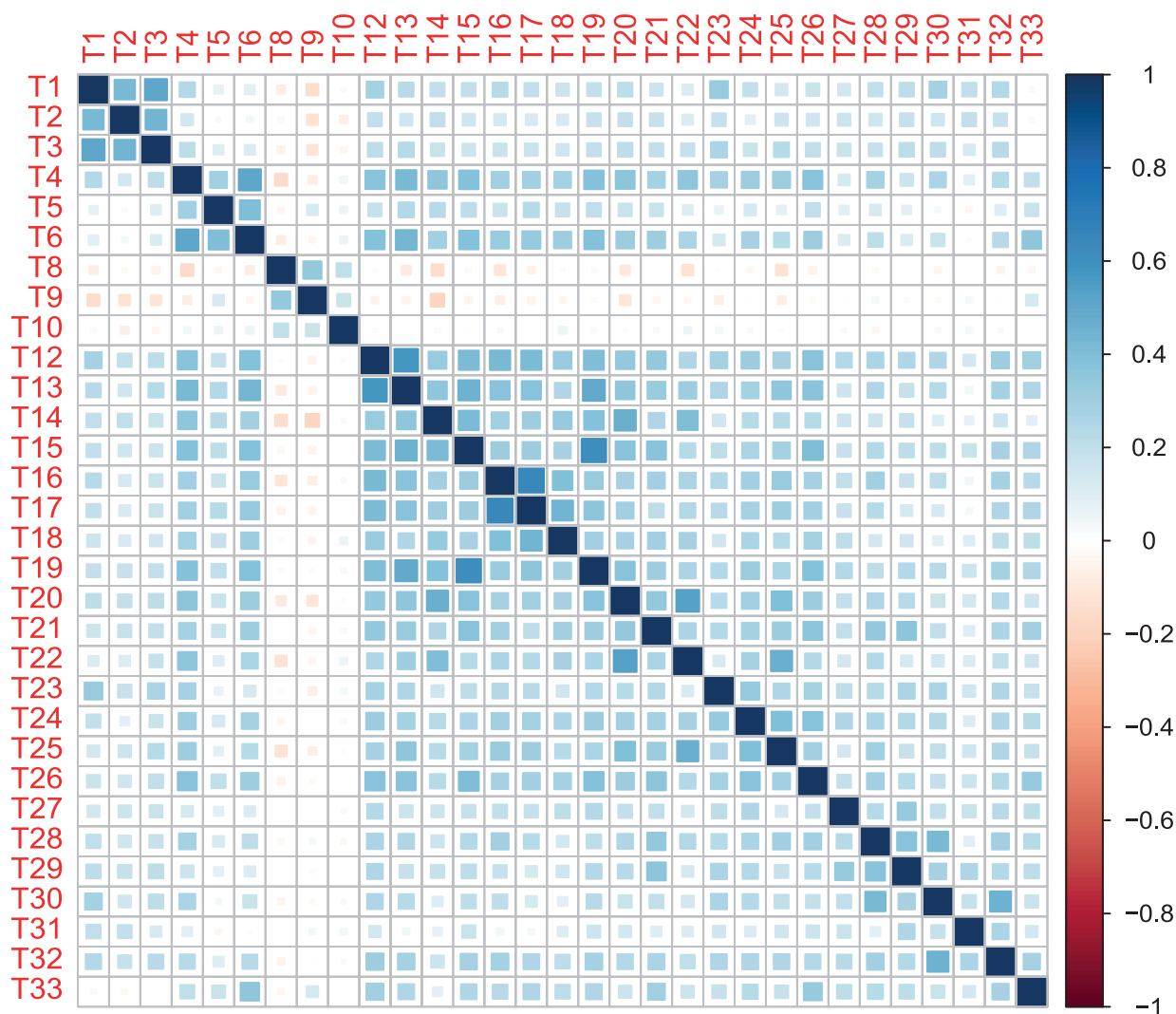
Št.	Frekvence dogovorov					M	SD	Mdn	M _{trim}	MAD	As	Spl	W
	1	2	3	4	5								
1	481	143	66	18	5	1,49	0,82	1	1,31	0,00	1,76	2,77	,645
2	426	186	67	24	10	1,61	0,89	1	1,43	0,00	1,61	2,35	,699
3	435	197	57	18	6	1,55	0,81	1	1,38	0,00	1,66	2,81	,688
4	137	195	168	134	79	2,75	1,27	3	2,69	1,48	0,23	-1,01	,903
5	108	154	178	159	114	3,02	1,30	3	3,03	1,48	-0,02	-1,09	,907
6	86	126	173	175	153	3,26	1,30	3	3,32	1,48	-0,23	-1,05	,900
7	36	88	192	216	180	3,58	1,14	4	3,67	1,48	-0,46	-0,58	,890
8	138	189	199	109	78	2,72	1,25	3	2,65	1,48	0,28	-0,87	,904
9	122	136	220	125	110	2,95	1,29	3	2,94	1,48	0,04	-1,00	,906
10	114	120	180	142	157	3,15	1,37	3	3,19	1,48	-0,13	-1,17	,894
11	453	163	68	22	7	1,55	0,86	1	1,38	0,00	1,66	2,42	,676
12	176	184	237	90	26	2,45	1,10	2	2,39	1,48	0,27	-0,69	,893
13	162	143	235	125	48	2,65	1,20	3	2,61	1,48	0,13	-0,89	,901
14	197	131	114	145	126	2,82	1,47	3	2,78	1,48	0,12	-1,41	,868
15	226	214	139	100	34	2,30	1,19	2	2,19	1,48	0,59	-0,67	,868
16	153	169	204	117	70	2,69	1,25	3	2,62	1,48	0,23	-0,92	,904
17	162	167	178	136	70	2,70	1,28	3	2,63	1,48	0,21	-1,04	,900
18	114	104	241	152	102	3,03	1,25	3	3,04	1,48	-0,11	-0,88	,906
19	240	212	149	74	38	2,24	1,18	2	2,11	1,48	0,70	-0,42	,859
20	302	172	139	65	35	2,10	1,19	2	1,94	1,48	0,83	-0,31	,825
21	220	194	170	89	40	2,35	1,20	2	2,24	1,48	0,53	-0,67	,875
22	170	184	145	117	97	2,70	1,35	3	2,63	1,48	0,30	-1,12	,887
23	459	136	92	15	11	1,57	0,90	1	1,40	0,00	1,62	2,22	,673
24	291	185	121	81	35	2,14	1,21	2	1,98	1,48	0,80	-0,44	,830
25	283	168	132	76	54	2,23	1,28	2	2,07	1,48	0,74	-0,59	,835
26	278	248	133	37	17	1,97	1,00	2	1,84	1,48	0,94	0,44	,827
27	382	145	107	47	32	1,88	1,16	1	1,67	0,00	1,18	0,41	,755

Št.	Frekvence dogovorov					<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn</i>	<i>M</i> _{trim}	MAD	As	Spl	<i>W</i>
	1	2	3	4	5								
28	426	144	68	51	24	1,74	1,10	1	1,51	0,00	1,44	1,10	,703
29	460	141	67	32	13	1,59	0,96	1	1,39	0,00	1,69	2,23	,665
30	522	102	47	24	18	1,48	0,94	1	1,24	0,00	2,18	4,18	,571
31	629	53	15	9	7	1,19	0,63	1	1,02	0,00	3,98	17,15	,348
32	478	131	64	22	18	1,56	0,96	1	1,35	0,00	1,88	3,09	,636
33	195	139	139	123	117	2,76	1,44	3	2,70	1,48	0,20	-1,30	,875

Opombe: Št. = zaporedna številka postavke. Odgovor 1 = trditev nikakor ne velja zame, odgovor 5 = trditev popolnoma velja zame. M_{trim} = 5-odstotna prirezana sredina, MAD = medianski absolutni odklon od mediane, pomnožen z 1,48. *W* = rezultat Shapiro-Wilkovega testa normalnosti porazdelitve odgovorov; pri vseh postavkah je bil rezultat statistično značilen ($p < ,001$). Siva polja označujejo postavki za preverjanje veljavnosti odgovarjanja.

Preverjanje strukture VTKO

Slika D.1 prikazuje korelacije (Spearmanove korelacijske koeficiente) med odgovori na postavke VTKO-OŠ. Opazimo lahko, da korelacije med postavkami na splošno niso bile visoke. Če bi veljala struktura, kot jo predvideva originalni instrument Gatija idr. (2011), bi morali najti višje korelacije v skupnih zaporednih postavk oz. v kvadratih okrog diagonale. Slabša opaznost takih vzorcev na sliki 1 kaže, da struktura instrumenta ni taka, kot jo je predvideval Gati (2011). Med seboj približno tako visoko kot odgovori na postavke iste kategorije po Gatiju idr. (2011) korelirajo tudi odgovori na postavke, ki sodijo v različne kategorije.

Slika D.1. Korelacijski diagram za postavke VTKO-OŠ ($N = 713$)

Z R paketom *lavaan* (Rosseel, 2012) smo izvedli konfirmatorno faktorsko analizo, s katero smo preverjali prileganje originalne strukture vprašalnika zbranim slovenskim podatkom. Gre za model z 10 kategorijami (klastri), predstavljen na sliki 2.1. Pri ocenjevanju parametrov smo zaradi nenormalno porazdeljenih odgovorov na postavke, ki smo jih zaradi velikega števila odgovornih kategorij obravnavali kot dovolj zvezne, uporabili MLR cenilke. V modelu smo nasičenosti prve od postavk vsakega faktorja nastavili na standardizirano vrednost 1. Model, ki je konvergirал po 85 iteracijah, se ni najbolje prilegal podatkom, $\chi^2(390) = 1062,98$, $p < ,001$, lestvični faktor = 1,113; CFI = 0,868, RMSEA = 0,049, 90-odstotni interval zaupanja za RMSEA = 0,046–0,053, SRMR = 0,050. V tabeli D.3 so prikazane nasičenosti postavk s posameznimi faktorji, presečišča in pojasnjene variance postavk, v tabeli D.4 pa kovariance med faktorji. Vidimo, da so bile ocene kovarianc med posameznimi faktorji zelo visoke (in so celo presegle 1; kovariančna matrika ni bila pozitivno definitna), pa ne le med faktorji, ki so jih avtorji izvirne različice VTKO klasificirali skupaj, temveč tudi med faktorji, ki naj bi pripadali različnim skupinam težav. Tudi konfirmatorna faktorska analiza je tako pokazala, da struktura pripomočka, kot bi jo predvideli po teoriji Gatija idr. (2011), ni jasno razvidna in da bi lahko

nekatero kategorije združili. V tabeli D.3 vidimo, da je bil delež pojasnjene variance pri nekaterih postavkah zelo nizek, npr. pri postavkah 10, 23, 27, 31, 33. Modifikacijski indeksi so pokazali, da bi bilo v modelu smiselno uvesti veliko sprememb, da bi se bolje prilegal, npr. dopustiti koreliranje postavke 22 s postavkami 14, 20 in 25, postavke 32 s postavkama 29 in 30, nasičenosti postavke 4 s kategorijama Nestabilne informacije in Pomanjkanje motivacije itd. Različni rezultati konfirmatorne faktorске analize so torej nakazovali, da bi bila drugačna struktura vprašalnika lahko bolj smiselna. Prav tako nobena od različnih vrst hierarhične analize gruč, v katerih smo kot mere podobnosti postavk obravnavali bodisi korelacije med postavkami bodisi Evklidske razdalje med odgovori na postavke, uporabili pa različne algoritme združevanja postavk, ni podprla strukture pripomočka, predvidene po teoriji. Zato smo se odločili, da v nadaljevanju izvedemo eksploratorno faktorско analizo in preverimo, ali bi lahko sovariiranje postavk pojasnili oziroma postavke kategorizirali na drugačen način, kot so predvideli Gati idr. (2011).

Tabela D.3

Ocene nasičenosti v faktorскоanalitičnem modelu za VTKO-OŠ

Postavka	λ	SE_{λ}	z	p	95% interval zaupanja za λ		r^2
					sp. meja	zg. meja	
P-m							
1	0,58	0,04	13,71	< ,001	0,49	0,66	0,49
2	0,49	0,04	11,74	< ,001	0,41	0,58	0,31
3	0,55	0,04	12,49	< ,001	0,46	0,63	0,45
P-n							
4	0,87	0,05	18,69	< ,001	0,78	0,96	0,47
5	0,59	0,06	10,61	< ,001	0,48	0,70	0,21
6	0,98	0,05	20,51	< ,001	0,89	1,07	0,57
P-d							
8	0,72	0,16	4,36	< ,001	0,39	1,04	0,33
9	0,82	0,18	4,62	< ,001	0,47	1,17	0,40
10	0,41	0,08	4,92	< ,001	0,25	0,57	0,09
PI-pr							
12	0,82	0,04	20,67	< ,001	0,74	0,90	0,55
13	0,91	0,04	22,98	< ,001	0,84	0,99	0,58
PI-s							
14	0,84	0,05	15,40	< ,001	0,74	0,95	0,33
15	0,85	0,05	18,42	< ,001	0,76	0,95	0,52
PI-po							
16	0,98	0,04	24,75	< ,001	0,91	1,06	0,62
17	1,03	0,04	24,73	< ,001	0,95	1,11	0,65
18	0,70	0,05	14,31	< ,001	0,60	0,79	0,31
PI-pi							
19	1,18	0,03	42,33	< ,001	1,12	1,23	1,00

Postavka	λ	SE_{λ}	z	p	95% interval zaupanja za λ		
					sp. meja	zg. meja	r^2
N-ni							
20	0,70	0,05	13,69	< ,001	0,60	0,81	0,35
21	0,64	0,05	13,52	< ,001	0,55	0,73	0,29
N-nk							
22	0,73	0,06	12,93	< ,001	0,62	0,84	0,29
23	0,36	0,04	9,21	< ,001	0,28	0,43	0,16
24	0,65	0,04	14,64	< ,001	0,57	0,74	0,29
25	0,71	0,05	14,46	< ,001	0,62	0,81	0,31
26	0,57	0,04	13,63	< ,001	0,48	0,65	0,32
33	0,65	0,06	11,31	< ,001	0,53	0,76	0,20
N-zk							
27	0,44	0,05	8,42	< ,001	0,34	0,54	0,15
28	0,72	0,05	13,33	< ,001	0,61	0,82	0,42
29	0,52	0,05	10,01	< ,001	0,42	0,62	0,30
30	0,56	0,06	10,04	< ,001	0,45	0,67	0,35
31	0,17	0,04	4,80	< ,001	0,10	0,24	0,08
32	0,54	0,05	9,92	< ,001	0,44	0,65	0,33

Opombe: P-m = pomanjkanje motivacije, P-n = splošna neodločenost, P-d = disfunkcionalna prepričanja, PI-pr = pomanjkanje informacij o procesu kariernega odločanja, PI-s = pomanjkanje informacij o sebi, PI-po = pomanjkanje informacij o poklicih, PI-pi = pomanjkanje informacij o pridobivanju informacij, N-ni = nezanesljive informacije, N-nk = notranji konflikti, N-zk = zunanji konflikti. I = nasičenost postavke s faktorjem, r^2 = delež s faktorji pojasnjene variance postavke.

Tabela D.4

Ocene kovarianc faktorjev v faktorskoanalitičnem modelu za VTKO-OŠ

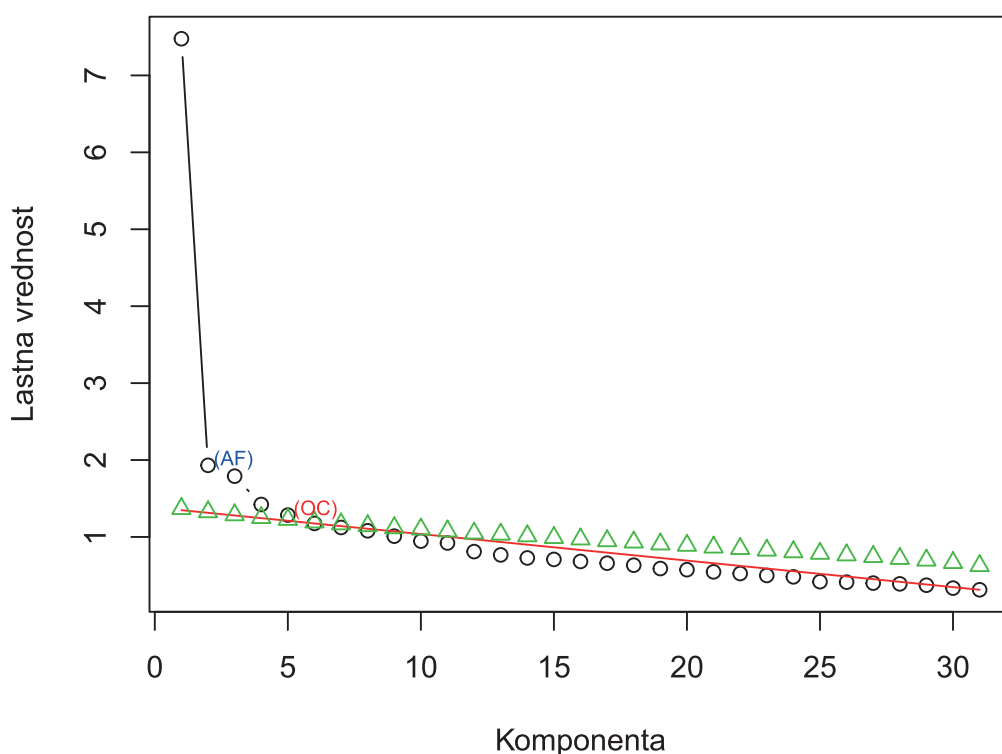
							95% interval zaupanja za r	
Par faktorjev			r	SE_r	z	p	Sp. meja	Zg. meja
P.m	~~	P.n	,25	,06	4,55	< ,000	,14	,36
P.m	~~	P.d	−,18	,08	−2,33	,020	−,32	−,03
P.m	~~	Pl.pr	,40	,05	8,53	< ,000	,31	,50
P.m	~~	Pl.s	,36	,06	6,20	< ,000	,25	,47
P.m	~~	Pl.po	,32	,05	6,98	< ,000	,23	,41
P.m	~~	Pl.pi	,25	,04	5,63	< ,000	,16	,33
P.m	~~	N.ni	,45	,06	7,41	< ,000	,33	,56
P.m	~~	N.nk	,36	,05	6,84	< ,000	,25	,46
P.m	~~	N.zk	,46	,06	8,13	< ,000	,35	,57
P.n	~~	P.d	−,12	,08	−1,39	,163	−,28	,05

Par faktorjev			<i>r</i>	<i>SE_r</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	95% interval zaupanja za <i>r</i>	
							Sp. meja	Zg. meja
P.n	~~	Pl.pr	,74	,04	18,42	< ,000	,66	,82
P.n	~~	Pl.s	,75	,05	15,47	< ,000	,65	,84
P.n	~~	Pl.po	,58	,04	13,36	< ,000	,49	,66
P.n	~~	Pl.pi	,52	,04	14,15	< ,000	,45	,60
P.n	~~	N.ni	,76	,06	13,51	< ,000	,65	,87
P.n	~~	N.nk	,72	,04	16,40	< ,000	,63	,81
P.n	~~	N.zk	,47	,05	9,69	< ,000	,37	,56
P.d	~~	Pl.pr	-,11	,06	-1,80	,072	-,24	,01
P.d	~~	Pl.s	-,19	,07	-2,77	,006	-,33	-,06
P.d	~~	Pl.po	-,13	,06	-1,97	,048	-,25	,00
P.d	~~	Pl.pi	-,03	,06	-0,49	,625	-,13	,08
P.d	~~	N.ni	-,15	,08	-1,87	,062	-,30	,01
P.d	~~	N.nk	-,10	,08	-1,21	,225	-,26	,06
P.d	~~	N.zk	,00	,06	0,08	,939	-,12	,13
Pl.pr	~~	Pl.s	,77	,05	16,83	< ,000	,68	,86
Pl.pr	~~	Pl.po	,67	,04	16,13	< ,000	,58	,75
Pl.pr	~~	Pl.pi	,58	,03	17,06	< ,000	,51	,65
Pl.pr	~~	N.ni	,77	,05	14,69	< ,000	,66	,87
Pl.pr	~~	N.nk	,74	,04	18,42	< ,000	,66	,81
Pl.pr	~~	N.zk	,54	,04	12,36	< ,000	,45	,62
Pl.s	~~	Pl.po	,60	,05	11,19	< ,000	,49	,70
Pl.s	~~	Pl.pi	,78	,03	22,99	< ,000	,71	,84
Pl.s	~~	N.ni	,93	,06	14,53	< ,000	,81	1,06
Pl.s	~~	N.nk	,72	,05	14,14	< ,000	,62	,82
Pl.s	~~	N.zk	,53	,05	1,15	< ,000	,43	,63
Pl.po	~~	Pl.pi	,42	,04	1,60	< ,000	,34	,50
Pl.po	~~	N.ni	,60	,06	1,67	< ,000	,49	,71
Pl.po	~~	N.nk	,66	,04	17,52	< ,000	,58	,73
Pl.po	~~	N.zk	,45	,05	9,55	< ,000	,35	,54
Pl.pi	~~	N.ni	,57	,05	11,45	< ,000	,47	,67
Pl.pi	~~	N.nk	,52	,04	13,51	< ,000	,44	,59
Pl.pi	~~	N.zk	,38	,04	8,76	< ,000	,30	,47
N.ni	~~	N.nk	1,02	,05	18,96	< ,000	,91	1,12
N.ni	~~	N.zk	,74	,06	11,96	< ,000	,62	,86
N.nk	~~	N.zk	,71	,04	16,58	< ,000	,62	,79

Opombe: P-m = pomanjkanje motivacije, P-n = splošna neodločenost, P-d = disfunkcionalna prepričanja, Pl-pr = pomanjkanje informacij o procesu kariernega odločanja, Pl-s = pomanjkanje informacij o sebi, Pl-po = pomanjkanje informacij o poklicih, Pl-pi = pomanjkanje informacij o pridobivanju informacij, N-ni = nezanesljive informacije, N-nk = notranji konflikti, N-zk = zunanji konflikti.

Odkrivanje strukture VTKO-OŠ z eksploratorno faktorsko analizo

Eksploratorno faktorsko analizo smo izvedli s statističnim orodjem R in paketom *psych* (Revelle, 2018) s funkcijo *fa*. Ker so bile frekvenčne porazdelitve odgovorov pri postavkah povečini asimetrične, smo faktorsko analizo izvedli z metodo minimalnih rezidualov (MINRES), ki ne predpostavlja normalne porazdelitve spremenljivk. Vhodne podatke v analizi so predstavljali koeficienti polihorične korelacije. Uporabili smo poševnokotno *oblimin* rotacijo. Pred izvedbo analize smo primerjali rezultate paralelne analize, metode optimalnih koordinat in Velicerjevega MAP testa, da bi ugotovili, koliko faktorjev bi bilo smiselno izločiti (glej sliko D.2). Velicerjev MAP je dosegel minimum ,01 pri enem faktorju, metoda optimalnih koordinat in paralelna analiza pa sta nakazala prisotnost petih faktorjev.

Slika D.2. Graf drobirja za VTKO-OŠ. Metoda faktorja pospeševanja je nakazala prisotnost enega faktorja (oznaka AF), metoda optimalnih koordinat (oznaka OC) pa je nakazala prisotnost petih faktorjev. Zeleni trikotniki kažejo lastne vrednosti naključnih faktorjev v okviru paralelne analize. Po faktorizaciji podatkov bi imelo pet faktorjev višje lastne vrednosti od slučajnih.

Pri pregledu nasičenosti postavk z izločenimi faktorji smo ugotovili, da bi bila petfaktorska rešitev vsebinsko smiselna. Pet faktorjev bi sicer skupaj pojasnilo le 43 % variance postavk (po rotaciji bi prvi pojasnil 11 % vsote kvadratov nasičenosti, drugi 10 %, tretji 9 %, četrti 8 % in peti 4 %), RMSR = 0,04, RMSEA = 0,083, 90-odstotni interval zaupanja za RMSEA = 0,078–0,086, TLI = 0,747, povprečna kompleksnost postavk = 2,0. Indeksi prileganja petfaktorskega modela torej, z izjemo RMSR, niso bili najboljše. Večja količina varianc postavk je po taki rešitvi ostala nepojasnjena. V tabeli D.5 so v stolpcu u^2 prikazane unikvitete postavk, ki so pri veliko postavkah razmeroma visoke. Slabo prileganje dobljene rešitve opozarja, da bi bilo v prihodnje treba še naprej namenjati pozornost razvoju pripomočka, izločanju nekaterih postavk, preoblikovanju vsebine postavk itd.

Tabela D.5

Nasičenosti postavk s petimi izločenimi faktorji

	F1	F2	F3	F4	F5	h^2	u^2	komp.
1	−,07	,12	,08	,77	−,03	,66	,34	1,1
2	,06	−,08	−,01	,69	,02	,48	,52	1,0
3	,05	,04	,07	,66	−,04	,50	,50	1,0
4	,41	,26	,06	,07	,04	,42	,58	1,8
5	,11	,34	−,11	−,06	,25	,23	,77	2,4
6	,33	,47	,01	−,19	,18	,53	,47	2,5
8	−,28	−,12	,03	,00	,48	,28	,72	1,8
9	−,22	−,09	,16	−,23	,46	,32	,68	2,4
10	,01	−,06	,02	−,08	,25	,07	,93	1,3
12	,13	,44	,11	,18	,18	,51	,49	2,1
13	,30	,41	,03	,08	,11	,49	,51	2,1
14	,60	,14	−,20	,19	,04	,50	,50	1,6
15	,41	,20	,00	,12	,31	,52	,48	2,6
16	−,04	,73	,17	,06	−,13	,61	,39	1,2
17	−,02	,74	,02	,08	,01	,58	,42	1,0
18	,19	,38	,00	,07	,11	,31	,69	1,8
19	,37	,23	−,01	,14	,33	,53	,47	3,0
20	,72	−,04	,07	,07	,02	,57	,43	1,0
21	,25	,12	,30	,04	,14	,35	,65	2,8
22	,71	−,06	,15	−,10	−,13	,50	,50	1,2
23	,03	,15	,30	,28	,05	,33	,67	2,5
24	,24	,17	,31	,00	,03	,33	,67	2,5
25	,47	,07	,31	−,03	−,18	,43	,57	2,1
26	,26	,18	,22	,05	,20	,39	,61	3,8
27	,01	,07	,31	,14	,16	,23	,77	2,0
28	,08	,13	,61	,00	−,04	,48	,52	1,1
29	,05	−,07	,51	,21	,13	,43	,57	1,6
30	−,02	,07	,65	,13	−,05	,50	,50	1,1
31	,15	−,31	,39	,30	,20	,42	,59	3,8
32	,09	,13	,51	,11	,06	,45	,55	1,3
33	,03	,24	,41	−,26	,24	,40	,60	3,1

Opombe: V prvih petih stolpcih so prikazane nasičenosti s petimi izločenimi faktorji. h^2 – komunaliteta postavke, u^2 – unikatiteta postavke, komp. – kompleksnost postavke (višje vrednosti pomenijo, da so nasičenosti bolj razpršene po več faktorjih, torej da postavko nasiča več faktorjev). V mastnem tisku so zapisane nasičenosti, višje od ,32, kar predstavlja 10 % pojasnjene variance postavke (kar je arbitrarno postavljen kriterij), pri postavkah, katerih kompleksnost je bila razmeroma nizka in pripadnost postavke posameznemu faktorju dokaj jasna.

K faktorjem smo šteli postavke, ki so imele nasičenost, višjo od 0,32, kar bi pomenilo, da je s faktorjem pojasnjene 10 % variance postavke, in je bila hkrati nasičenost s faktorjem vsaj za 0,10 višja kot nasičenost s katerim drugim faktorjem. Kot izjemo od tega arbitrarno izbranega pravila smo k faktorju F5 pripisali še postavko 10, zaradi vsebinske pomembnosti postavke za ta faktor; iz enakih razlogov smo k faktorju F3 pripisali še postavko 27. Treba je opozoriti, da so bile kompleksnosti nekaterih postavk zelo visoke (glej skrajno desni stolpec tabele D.5) in so bile torej postavke nasičene tudi z drugimi faktorji, ne le s tistim, kateremu je bila postavka pripisana (npr. postavke 6, 9, 13, 15, 25, 33), na kar bi morali biti pozorni pri nadaljnjem razvoju pripomočka.

Pregledali smo notranjo konsistentnost petih izločenih faktorjev VTKO, in sicer prek izračuna Cronbachovega koeficienta α za surove (α) in standardizirane (α_{std}) vrednosti odgovorov na posamezne postavke (ker so imele postavke različne variance) in Guttmanovega koeficienta lambda-6 (G6). Koeficienti so navedeni v tabeli D.6. Notranja konsistentnost faktorjev F1, F2, F3 in F4 se ne bi zvišala z izključitvijo katerekoli od postavk, ki so pripadale faktorjem. Notranja konsistentnost faktorja F5 bi se nekoliko zvišala, če bi izločili postavko 10. Ta postavka je imela tudi nizko diskriminativnost (korelacija med odgovori na postavko in vsoto odgovorov na preostale postavke lestvice je znašala 0,23).

Tabela D.6

Zanesljivost petih faktorjev VTKO-OŠ

Faktor	Postavke	95% IZ		α_{std}	G6	$M(r)$	$Mdn(r)$	σ_E	σ_T
		α	za α						
F1	4, 14, 15, 20, 22, 25	,77	,74–,79	,77	,75	,36	,36	2,55	2,24
F2	6, 12, 13, 16, 17, 18	,80	,78–,82	,80	,79	,40	,40	2,34	2,09
F3	27, 28, 29, 30, 32, 33	,67	,64–,71	,69	,67	,27	,24	2,34	1,92
F4	1, 2, 3	,68	,63–,72	,68	,59	,41	,40	1,12	0,92
F5	8, 9, 10	,49	,43–,56	,50	,41	,25	,21	1,96	1,38

Opombe: α = Cronbachov koeficient α za surove vrednosti odgovorov na postavke lestvice, α_{std} = Cronbachov koeficient α za standardizirane vrednosti odgovorov na postavke lestvice, G6 = Guttmanov koeficient lambda-6, $M(r)$ = aritmetična sredina interkorelacij med postavkami, $Mdn(r)$ = mediana interkorelacij med postavkami. σ_E = standardna napaka merjenja, σ_T = standardna napaka pri napovedovanju pravega lestvičnega dosežka.

Nove lestvice VTKO-OŠ

Končnih lestvic pripomočka VTKO-OŠ, ki smo jih oblikovali v tem postopku, je tako pet:

- Lestvica 1: **Notranji konflikti** vključuje naslednjih šest postavk iz preliminarne vprašalnika – 4, 14, 15, 20, 22 in 25. Postavke se nanašajo na splošne težave pri odločanju, neizkristalizirane/neizoblikovane in razpršene interese, pomanjkanje informacij o sebi, notranje konflikte nasploh.
- Lestvica 2: **Pomanjkanje informacij** vključuje šest postavk iz preliminarne vprašalnika – 6, 12, 13, 16, 17 in 18. Postavke se nanašajo na skrb glede napačne odločitve, pomanjkanje informacij o procesu odločanja in pomanjkanje informacij o srednješolskih programih oz. poklicih.

- Lestvica 3: **Zunanji konflikti** vključuje ravno tako šest postavk iz preliminarne vprašalnika, in sicer postavke 27, 28, 29, 30, 32 in 33. Gre za postavke o tem, da ima učenec težave pri odločanju, ker gre do prijatelji na druge šole, ker imajo starši in prijatelji drugačno mnenje o tem, katera šola bi bila za učenca primerna, ker se o dilemi težko pogovori z drugimi, ter postavko o strahu pred neizpolnjevanjem vpisnih pogojev.
- Lestvica 4: **Pomanjkanje motivacije** vključuje tri postavke – 1, 2 in 3 – ki se nanašajo na pomanjkanje pripravljenosti za odločanje glede nadaljnega šolanja, in sicer gre za postavke o tem, da se učencu še ne da razmišljati o tem, na katero srednjo šolo bo šel, pa o tem, da ima še dovolj časa in da je to, kar bo počel, v tem trenutku še tako daleč, da se ne bo ukvarjal z razmišljanjem glede kariere.
- Lestvica 5: **Disfunkcionalna prepričanja** vključuje postavke 8, 9 in 10. Gre za prepričanja, da je za učenca prava le ena srednja šola, da bo z izbiro srednje šole izpolnil vse svoje življenjske želje in cilje ter da lahko srednjo šolo izbere le enkrat.

Notranja konsistentnost lestvic VTKO-OŠ

Notranja konsistentnost končnih lestvic je bila razmeroma nizka (glej tabelo D.6). Samo vrednost koeficienta notranje konsistentnosti lestvice F2 – Pomanjkanje informacij je dosegla 0,80, kar po kriterijih EFPE (2013) lahko označimo kot dobro notranjo konsistentnost. Notranjo konsistentnost lestvice F1 – Notranji konflikti lahko označimo kot zadovoljivo, pri ostalih treh lestvicah (Zunanji konflikti, Pomanjkanje motivacije in Disfunkcionalna prepričanja) pa je bila vrednost koeficientov notranje konsistentnosti nezadovoljiva. Pri prvih štirih lestvicah se z izločitvijo katere od postavk koeficienti notranje konsistentnosti ne bi izboljšali, pri lestvici Disfunkcionalna prepričanja bi se z izločitvijo postavke 10 vrednost Cronbachovega koeficient alfa zvišala na 0,53, vrednost standardiziranega Cronbachovega koeficient alfa na 0,53, vrednost Guttmanovega koeficienta lambda-6 pa bi se znižala na 0,36. Osnovni problem te lestvice bi seveda ostalo majhno število vključenih postavk. Zaradi praktične pomembnosti detektiranja različnih disfunkcionalnih prepričanj smo se odločili, da v pripomočku ohranimo vse tri postavke. Pri uporabi skupnih rezultatov na večini lestvic, razen pri lestvicah Notranji konflikti in Pomanjkanje informacij, pa je potrebna primerna zadržanost. Poleg pregleda rezultatov na lestvicah je dobro pregledati tudi odgovore učencev na vsaki posamezni postavki.

Diskriminativnost postavk novih lestvic VTKO-OŠ

V tabeli D.2 smo navedli opisne statistike odgovorov pri posameznih postavkah VTKO-OŠ v našem vzorcu. V tabeli D.7 navajamo še indekse diskriminativnosti postavk, ki smo jih računali (i) kot korelacijo med odgovori na postavko in vsoto odgovorov na preostale postavke lestvice, ki ji je postavka pripadala po izvedeni eksploratorni faktorski analizi (r_{brez}) ter (ii) kot popravljen korelacijo (r_{cor}), ki varianco postavke zamenja z najboljšo oceno skupne variance, tj. s kvadrirano multiplo korelacijo (glej Revelle, 2018).

Kot smo že opazili pri pregledu notranje konsistentnosti nastalih lestvic, tudi na osnovi pregleda indeksov diskriminativnosti lahko opozorimo na problematičnost vključitve postavke 10 v lestvico Disfunkcionalna prepričanja. Nižje indekse diskriminativnosti lahko opazimo tudi pri postavkah 27 in 33, kar je glede na vsebino postavk razumljivo (medtem ko ostale postavke govorijo o tem, da imajo starši in prijatelji drugačno mnenje o izboru srednje šole ter se učenec težko pogovarja o tem, postavka 33 govori o strahu pred neizpolnjevanjem vpisnih pogojev, postavka 27 pa o tem, da nihče od učenčevih prijateljev ne bo šel na šolo, ki si jo je izbral.)

Tabela D.7

Diskriminativnost postavk novih lestvic

	f_{brez}	f_{cor}
F1 - Notranji konflikti		
4	,49	,55
14	,52	,60
15	,46	,54
20	,60	,68
22	,56	,65
25	,44	,52
F2 - Pomanjkanje informacij		
6	,50	,55
12	,59	,67
13	,55	,64
16	,62	,70
17	,63	,71
18	,47	,52
F3 - Zunanji konflikti		
27	,33	,39
28	,50	,63
29	,43	,52
30	,46	,60
32	,43	,53
33	,34	,41
F4 - Pomanjkanje motivacije		
1	,50	,62
2	,45	,54
3	,52	,63
F5 - Disfunkcionalna prepričanja		
8	,37	,53
9	,34	,50
10	,23	,32

Opombe: r_{brez} = korelacija med odgovori na postavko in vsoto odgovorov na preostale postavke lestvice. r_{cor} = popravljena korelacija po Revelle (2018).

Analiza rezultatov na lestvicah

Rezultate učencev na lestvicah (rezultate na petih lestvicah, dobljenih z eksploratorno faktorsko analizo) smo izračunali kot vsote odgovorov na postavke lestvice. Kot vsote smo jih opredelili zato, da bi bilo tudi pri izvedbi testiranja računanje rezultatov na lestvicah in ugotavljanje položaja testiranca v populaciji za testatorje enostavnejše.

Pri prihodnji uporabi VTKO-OŠ bo lahko prišlo do manjkajočih podatkov. Če bo učenec izpustil eno postavko pri prvih treh lestvicah, ki vključujejo šest, torej zadostno število postavk, bo lahko testator vsoto na lestvici ocenil kljub manjkajočemu podatku tako, da bo izračunal aritmetično sredino vrednosti odgovorov pri preostalih postavkah lestvice, nato pa to sredino pomnožil s številom postavk na lestvici. Tak izračun predvideva, da bi učenec tudi na postavki, kjer ni podal odgovora, uporabil enak odgovor, kot ga je v povprečju uporabil pri drugih postavkah lestvice. Če učenec ne bo podal odgovorov na več kot eno postavko, se rezultata na lestvici ne bo ocenjevalo, saj bi bila ocena premalo zanesljiva. Pri zadnjih dveh lestvicah, kjer je število postavk zelo majhno (tri postavke), za izračun rezultata na lestvici ne bo smel manjkati noben odgovor.

Opisne statistike rezultatov na lestvicah, izračunanih kot vsote postavk na lestvici, so prikazane v tabeli D.8. Na sliki D.3 so prikazane frekvenčne porazdelitve rezultatov in korelacije med njimi, opredeljene s Pearsonovim koeficientom korelacije. Če pregledamo obliko frekvenčnih porazdelitev rezultatov na lestvicah in rezultate Shapiro-Wilkovega testa, ugotovimo, da so porazdelitve rezultatov na lestvicah, posebej rezultatov na lestvicah *Zunanji konflikti* in *Pomanjkanje motivacije*, na vzorcu v validacijski študiji odstopale od normalne.

Tabela D.8

Opisne statistike rezultatov na novih lestvicah VTKO-OŠ (N = 713) in rezultati preverjanja normalnosti njihove frekvenčne porazdelitve

Lestvica	M	SD	M _{trim}	Mdn	MAD	min	max	As	Spl	Shapiro–Wilkov test normalnosti	
										W	p
L1	14,90	5,29	14,77	15	5,93	6	30	0,19	–0,72	,976	< ,001
L2	16,79	5,24	16,79	17	5,93	6	30	–0,01	–0,53	,989	< ,001
L3	11,01	4,09	10,54	10	4,45	6	23	0,93	0,36	,916	< ,001
L4	4,64	1,97	4,31	4	1,48	3	15	1,31	1,59	,810	< ,001
L5	8,82	2,75	8,76	9	2,97	3	15	0,20	–0,31	,977	< ,001

Opombe: L1 - Notranji konflikti, L2 - Pomanjkanje informacij, L3 - Zunanji konflikti, L4 - Pomanjkanje motivacije, L5 - Disfunkcionalna prepričanja. M_{trim} = 5-odstotna prirezana sredina, MAD = medianski absolutni odklon od mediane, pomnožen z 1,48, As = koeficient asimetričnosti, Spl = koeficient sploščenosti.

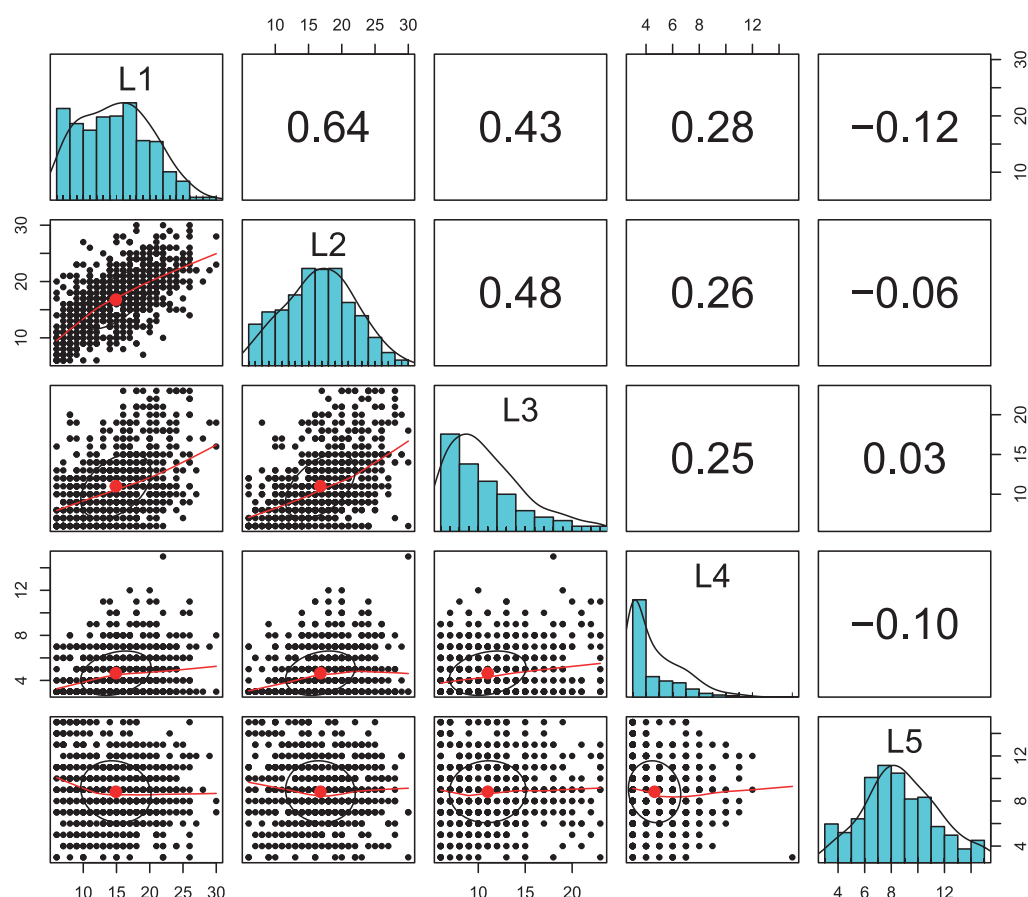
V tabeli D.9 so navedeni pomembnejši percentili rezultatov na lestvicah VTKO-OŠ, računani z linearno interpolacijo v vrsti kumulativnih deležev rezultatov do sredine intervala podanega odgovora.

Tabela D.9

Percentili rezultatov na lestvicah

Lestvica	P_5	P_{10}	P_{25}	P_{50}	P_{75}	P_{90}	P_{95}
L1 - Notranji konflikti	6,69	7,79	10,52	14,85	18,74	21,91	23,82
L2 - Pomanjkanje informacij	7,90	9,50	13,07	16,89	20,46	23,67	25,42
L3 - Zunanji konflikti	6,00	6,37	7,87	10,16	13,31	17,10	19,47
L4 - Pomanjkanje motivacije		3,00	3,13	3,97	5,85	7,59	8,62
L5 - Disfunkcionalna prepričanja	4,18	5,20	6,97	8,65	10,68	12,64	13,93

Korelacije med rezultati na različnih lestvicah so bile razmeroma visoke (glej sliko D.3), še posebej korelacije med rezultati na lestvicah *Notranji konflikti*, *Pomanjkanje informacij* in *Zunanji konflikti*. Rezultati na lestvici *Pomanjkanje motivacije* so nizko pozitivno korelirali z rezultati na omenjenih treh lestvicah, korelacije rezultatov na lestvici *Disfunkcionalna prepričanja* z rezultati na drugih lestvicah pa so bile zanemarljive.

Slika D.3. Frekvenčne porazdelitve dosežkov na novih lestvicah VTKO-OŠ ($N = 713$) in korelacije med njimi (Pearsonovi korelacijski koeficienti). L1 - Notranji konflikti, L2 - Pomanjkanje informacij, L3 - Zunanji konflikti, L4 - Pomanjkanje motivacije, L5 - Disfunkcionalna prepričanja.

Konvergentna veljavnost VTKO-OŠ

Pregledali smo povezave med rezultati na lestvicah VTKO-OŠ in naslednjimi spremenljivkami:

- spolom učenca (z dodeljeno vrednostjo 1 za moški spol in vrednostjo 2 za ženski spol),
- starostjo učenca v mesecih,
- tem, ali je že razmišljal o tem, katero srednjo šolo bi izbral, ali ne (spremenljivko Razmisli, z vrednostjo 1 za odgovor DA in vrednostjo 2 za odgovor NE),
- stopnjo prepričanosti učenca v svojo izbiro srednje šole, ocenjeno na 5-stopenjski lestvici od 1 – sploh nisem prepričan do 5 – popolnoma sem prepričan (spremenljivko Prepričan),
- oceno velikosti težav pri odločanju za srednjo šolo/poklic, podano na 5-stopenjski lestvici od 1 – majhne do 5 – velike (spremenljivko Tezave), in
- neskladnostjo odgovorov učencev in staršev na Vprašalniku vključenosti staršev (spremenljivko Neskladnost). Neskladnost smo v teh izračunih opredelili kot koren vsote kvadriranih razlik med ocenami staršev in otrok pri različnih postavkah, torej kot Evklidsko razdaljo med ocenami starša in otroka na postavkah. Višja vrednost mere je pomenila večjo neskladnost med ocenami starša in otroka.

Pri vsaki korelaciji smo upoštevali vse parno nemanjkajoče podatke (numerusi so se tako pri različnih koeficientih razlikovali). Višine Pearsonovih korelacijskih koeficientov (oz. točkovno biserialnih koeficientov korelacije pri odnosih s spremenljivko *Spol* ali *Razmisli*) prikazujemo na sliki D.4. Če bi upoštevali Holm-Bonferronijev popravek za multiple teste, bi ob 5-odstotni skupni ravni alfa napake kot statistično značilne označili tiste korelacije, pri katerih je bil $p < ,001$.

Na sliki D.4 vidimo, da se starost ni povezovala z merjenimi konstrukti. Večina učencev je že razmišljala o izbiri srednje šole; učencev, ki o tem še niso razmišljali, je bilo manj kot 3 % ($f = 20$). Učenci, ki še niso razmišljali o izbiri srednje šole ($N = 20$, $M_{\text{trim}} = 6,19$, $MAD = 2,22$), so imeli v primerjavi s tistimi, ki so o tem že razmišljali ($N = 752$, $M_{\text{trim}} = 4,24$, $MAD = 1,48$), statistično značilno višje rezultate na lestvicah VTKO-OŠ *Pomanjkanje motivacije*, Wilcoxonov $W = 4514,5$, $p = ,001$. Med tistimi, ki so že razmišljali o izbiri srednje šole, so učenci z nižjo prepričanostjo v svojo izbiro poročali o večjih težavah pri odločanju za srednjo šolo (glej sliko D.4). Učenci, ki so bili bolj prepričani v pravilnost svoje izbire srednje šole, so imeli nižje rezultate na lestvicah VTKO-OŠ *Zunanji konflikti*, *Pomanjkanje informacij*, *Notranji konflikti*, *Pomanjkanje motivacije*, hkrati pa višje rezultate na lestvici *Disfunkcionalna prepričanja*. Podobno je veljalo za učence, ki so ocenili, da imajo več težav pri odločanju – zanje so bili značilni višji rezultati na lestvicah VTKO-OŠ *Notranji konflikti*, *Pomanjkanje informacij* in *Zunanji konflikti*, vendar so imeli nižje rezultate na lestvici *Disfunkcionalna prepričanja*. Korelacije rezultatov na lestvicah VTKO-OŠ z odgovori na neposredna vprašanja o težavah pri odločanju (*Tezave*) in prepričanosti v svojo izbiro (*Prepričan*) torej kažejo na ustrezno konvergentno veljavnost VTKO-OŠ.

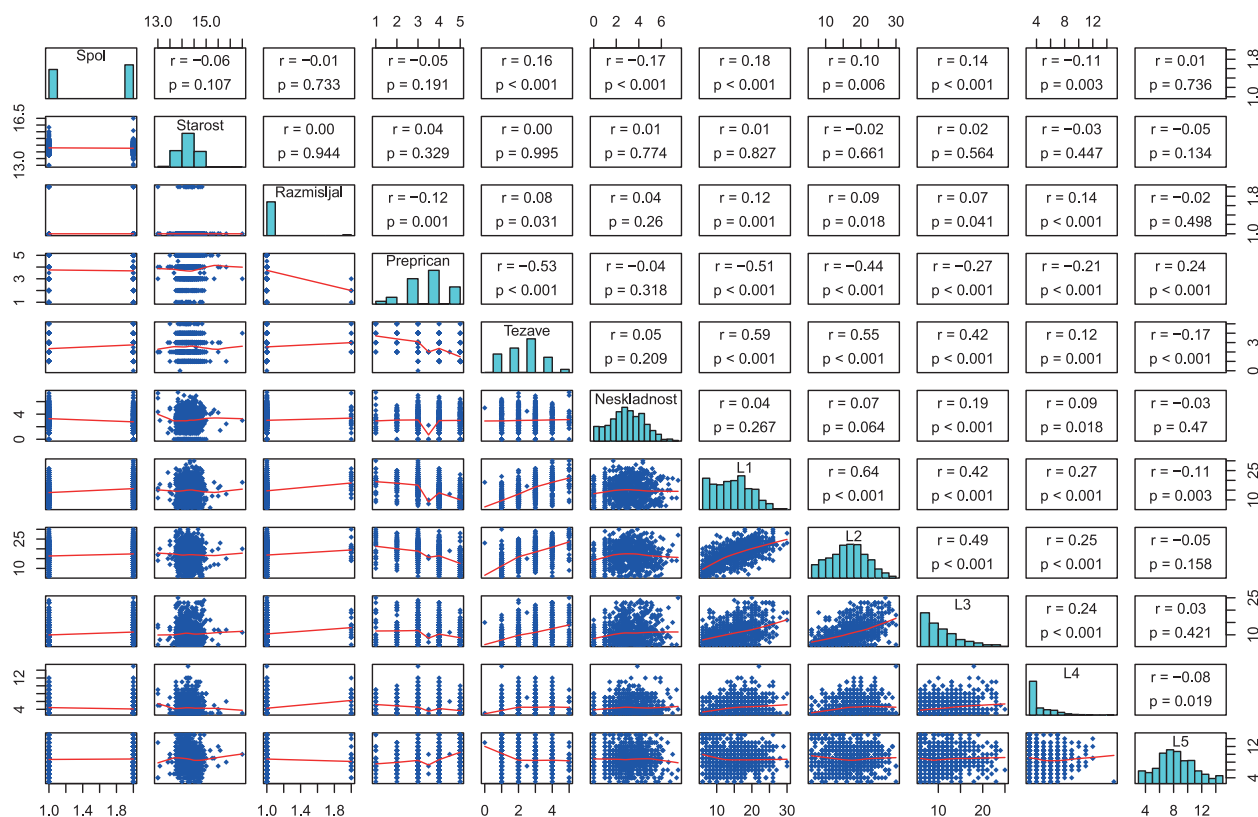
Neskladnost presoje staršev in učencev o tem, kako zelo se starši vključujejo v odločanje o srednji šoli, je pozitivno korelirala z rezultatom na VTKO-OŠ lestvici *Zunanji konflikti* (glej sliko D.4). Pri učencih, ki so imeli višji rezultat na tej lestvici VTKO-OŠ, je v povprečju prihajalo do nekoliko večje neskladnosti med ocenami, ki so jih o vključevanju staršev podali sami, in ocenami, ki so jih o vključevanju podali njihovi starši. Tudi ta korelacija podpira konvergentno veljavnost VTKO-OŠ, hkrati pa smiselna

odstotnost korelacij z rezultati na drugih lestvicah VTKO-OŠ podpira diskriminantno veljavnost lestvic VTKO-OŠ.

Učenke so imele v primerjavi z učenci nekoliko:

- višje rezultate na lestvici Notranji konflikti; učenke: $N = 413$, $M = 15,77$, $SD = 5,33$; učenci: $N = 356$, $M = 13,90$, $SD = 4,95$; $t(762,72) = -5,05$, $p < ,001$, $d = 0,36$;
- višje rezultate na lestvici Pomanjkanje informacij; učenke: $N = 413$, $M = 17,38$, $SD = 5,25$; učenci: $N = 352$, $M = 16,33$, $SD = 5,15$; $t(748,14) = -2,77$, $p = ,006$, $d = 0,20$,
- višje rezultate na lestvici Zunanji konflikti; učenke: $N = 412$, $M = 11,58$, $SD = 4,23$; učenci: $N = 349$, $M = 10,44$, $SD = 3,91$; $t(753,17) = -3,85$, $p < ,001$, $d = 0,28$;
- nižje rezultate na lestvici Pomanjkanje motivacije; učenke: $N = 416$, $M = 4,43$, $SD = 1,87$; učenci: $N = 358$, $M = 4,85$, $SD = 2,07$; $t(726,95) = 2,97$, $p = ,003$, $d = 0,21$;
- v rezultatih na lestvici Disfunkcionalna prepričanja pa se spola nista statistično značilno razlikovala; učenke: $N = 411$, $M = 8,87$, $SD = 2,70$; učenci: $N = 353$, $M = 8,80$, $SD = 2,78$; $t(737,24) = -0,34$, $p = ,737$, $d = 0,03$.

Ob razmeroma majhnih razlikah med spoloma v rezultatih na lestvicah smo se zaradi presejalne narave pripomočka VTKO-OŠ odločili, da izdelamo skupne norme za oba spola (glej tabelo D.10), saj je pomembno, da smo pozorni na rezultate, ki presegajo izbrane vrednosti, in ob njih ustrezno ukrepamo, ne glede na spol učenca.

Slika D.4. Odnosi med spremenljivkami. Nad diagonalo so prikazani Pearsonovi koeficienti korelacije. L1 - Notranji konflikti, L2 - Pomanjkanje informacij, L3 - Zunanji konflikti, L4 - Pomanjkanje motivacije, L5 - Disfunkcionalna prepričanja.

2.7.3 Norme za rezultate na lestvicah VTKO-OŠ

V tabeli D.10 so navedeni ocenjeni odstotki devetošolk in devetošolcev v populaciji, ki bi imeli enak ali nižji rezultat od določene vrednosti na lestvicah VTKO-OŠ. Na primer, če bi imela učenka A na lestvici Notranji konflikti 24 točk (vrednost poiščemo v prvem stolpcu), bi imelo nižjo izraženost tega konstrukta od nje 95 % učenk in učencev (vrednost najdemo v isti vrstici v stolpcu desno od izbranega dosežka). Če bi imel učenec B 15 točk na lestvici Zunanji konflikti, bi to pomenilo, da so pri 84 odstotkih učenk in učencev tovrstni konflikti manj ali kvečjemu enako izraženi kot pri tem učencu.

Tabela D.10

Odstotek učencev z rezultati, ki so enaki ali nižji od določene vrednosti na posameznih lestvicah

Dosežek	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
3	--	--	--	21	1
4	--	--	--	51	4
5	--	--	--	66	9
6	2	1	6	77	15
7	6	3	17	86	25
8	11	5	26	93	40
9	16	8	38	96	55
10	22	12	49	98	68
11	28	16	58	99	78
12	33	20	66	100	87
13	38	25	73	100	92
14	44	30	79	100	95
15	51	36	84	100	98
16	57	43	87	--	--
17	63	51	90	--	--
18	71	58	92	--	--
19	77	65	94	--	--
20	81	72	96	--	--
21	86	79	97	--	--
22	90	83	98	--	--
23	93	88	99	--	--
24	95	91	100	--	--
25	97	94	100	--	--
26	98	96	100	--	--
27	99	98	100	--	--

Dosežek	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
28	100	99	100	--	--
29	100	99	100	--	--
30	100	100	100	--	--

Opombe: Percentilni rangi so računani do sredine intervala posamezne vrednosti.

Na osnovi posameznikovih rezultatov na lestvicah lahko testator izdela tudi profil učenčevih težav pri kariernem odločanju. V tabeli D.11 s križcem X označi, kakšen je percentilni rang testirančevega rezultata na posamezni lestvici VTKO-OŠ. Pri rezultatih v temno sivih poljih (torej rezultatih v zgornji četrtini ali zgornjih 5 % populacije) velja razmisliti o tem, ali bi bilo dobro uvesti ukrepe za pomoč učencu pri kariernem odločanju. Poleg tega je dobro, da svetovalec pozornost nameni tudi rezultatom učenca v svetlo sivih poljih, kjer ima ta zmerne težave.

Tabela D.11

Izris profila težav pri kariernem odločanju

Percentilni rang	L1 - notranji konflikti	L2 - pomanjkanje informacij	L3 - zunanji konflikti	L4 - pomanjkanje motivacije	L5 - disfunkcionalna prepričanja
96–100					
76–95					
51–75					
26–50					
0–25					

2.8 Priloge

Priloga 1: VTKO-OŠ preliminarna verzija

Ali si že razmišljal o tem, katero srednjo šolo bi izbral?

DA NE

Če si odgovoril z DA, kako prepričan si v svojo izbiro? (obkroži)

1	2	3	4	5
sploh nisem prepričan				popolnoma sem prepričan

V nadaljevanju so navedene trditve o težavah, ki jih imajo učenci pri odločanju za nadaljnje šolanje. O teh težavah te sprašujemo zato, da bi ti lahko pomagali. Prosimo te, da označiš, koliko posamezne trditve veljajo zate. Obkroži 1, če trditev nikakor ne velja zate, in 5, če trditev popolnoma velja zate. Obkrožiš lahko tudi vse vmesne stopnje.

Primer: Imam težave pri tem, katero srednjo šolo naj izberem.

1	2	3	4	5
trditev nikakor ne velja zame				trditev popolnoma velja zame

Prosimo, da na tak način odgovoriš na vse trditve v nadaljevanju.

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
1.	Zdaj se mi še ne da razmišljati o tem, na katero srednjo šolo bom šel.	1	2	3	4	5
2.	To, kar bom v življenju delal/počel, je še tako daleč, da me izbira srednje šole ne skrbi preveč.	1	2	3	4	5
3.	Zdi se mi, da mi sedaj še ni treba izbrati srednje šole, saj imam še dovolj časa za to.	1	2	3	4	5
4.	Na splošno se težko odločam.	1	2	3	4	5
5.	Kadar se odločam, potrebujem potrditev nekoga, ki mu zaupam, da sem se prav odločil.	1	2	3	4	5

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
6.	Po navadi me skrbi, da bi se napačno odločil.	1	2	3	4	5
7.	Rad se odločam po svoje.	1	2	3	4	5
8.	Zdi se mi, da je le ena srednja šola prava zame.	1	2	3	4	5
9.	Z izbiro srednje šole bom izpolnil vse svoje življenjske želje in cilje.	1	2	3	4	5
10.	Srednjo šolo lahko izberem samo enkrat.	1	2	3	4	5
11.	Vedno naredim, kar mi rečejo drugi , tudi če tega ne želim.	1	2	3	4	5
Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ...						
12.	... ne vem, kaj vse je treba vedeti in narediti za to.	1	2	3	4	5
13.	... ne vem, kako naj povežem to, kar vem o sebi, z informacijami o različnih srednjih šolah.	1	2	3	4	5
14.	... še ne vem točno, kakšen poklic želim opravljati (npr. ali želim delati z ljudmi ali ne; v pisarni ali na prostem).	1	2	3	4	5
15.	... ne vem dovolj o sebi (npr. ali sem sposoben za delo s številkami, za jezike, ali sem vztrajen, potrpežljiv).	1	2	3	4	5
16.	... nimam dovolj informacij o vseh možnih srednješolskih programih.	1	2	3	4	5
17.	... nimam dovolj informacij o programih/poklicih, ki me zanimajo (npr. kateri programi so bolj/manj zahtevni).	1	2	3	4	5
18.	... ne vem, kakšni bodo poklici v prihodnosti.	1	2	3	4	5
Imam težave za odločanje za srednjo šoli, ker ...						
19.	... ne vem, kako naj izvem več o sebi (npr. o tem, v čem sem dober in kakšen sem).	1	2	3	4	5
20.	... neprestano spreminjam svoje želje o poklicu.	1	2	3	4	5
21.	... me drugi vidijo drugače, kot se vidim sam (npr. sam sem prepričan, da sem potrpežljiv z ljudmi, vendar drugi pravijo, da nisem).	1	2	3	4	5

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
22.	... mi je všeč več različnih poklicev in težko izbiram med njimi.	1	2	3	4	5
23.	... mi ni všeč noben od srednješolskih programov , na katere bi bil lahko sprejet.	1	2	3	4	5
Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ...						
24.	... ima srednješolski program/poklic, za katerega se zanimam, določene značilnosti, ki me motijo (npr. rad bi bil računalničar, a je šola v oddaljenem kraju; rada bi bila medicinska sestra, a se bojim krvi).	1	2	3	4	5
25.	... svojih želja ne morem združiti v enem srednješolskem programu/poklicu (npr. enako me privlačita poklica kuharja in računalniškega tehnika).	1	2	3	4	5
26.	... se moje spretnosti in sposobnosti ne ujemajo s tistimi, ki jih zahteva poklic , za katerega se zanimam (npr. rad bi bil kemijski tehnik, a nisem dovolj natančen).	1	2	3	4	5
Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ...						
27.	... nihče od mojih prijateljev ne bo šel na to šolo.	1	2	3	4	5
28.	... imajo starši drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila zame primerna.	1	2	3	4	5
29.	... imajo prijatelji drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila primerna zame.	1	2	3	4	5
30.	... se s starši težko pogovarjam o tem.	1	2	3	4	5
31.	... mi moje zdravstvene posebnosti/omejitve ne omogočajo izbire poklica, ki si ga želim.	1	2	3	4	5
32.	... ne vem, s kom bi se o tem lahko pogovoril.	1	2	3	4	5

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
33.	... se bojim, da ne bom izpolnjeval vpisnih pogojev (ne bom zbral dovolj točk ali opravil preizkusa nadarjenosti oz. spretnosti).	1	2	3	4	5
34.	Če imaš težave pri odločanju za srednjo šolo zaradi razlogov, ki v vprašalniku niso omenjeni, jih zapiši na črto:					

Na koncu te prosimo, da označiš, kako velike se ti v splošnem zdijo tvoje težave pri odločanju za izbiro srednje šole/poklica:

1	2	3	4	5
Majhne				Velike

Priloga 2: VTKO-OŠ končna slovenska verzija

Ali si že razmišljal o tem, katero srednjo šolo bi izbral?

DA NE

Če si odgovoril z DA, kako prepričan si v svojo izbiro? (obkroži)

1	2	3	4	5
sploh nisem prepričan				popolnoma sem prepričan

V nadaljevanju so navedene trditve o težavah, ki jih imajo učenci pri odločanju za nadaljnje šolanje. O teh težavah te sprašujemo zato, da bi ti lahko pomagali. Prosimo te, da označiš, koliko posamezne trditve veljajo zate. Obkroži 1, če trditev nikakor ne velja zate, in 5, če trditev popolnoma velja zate. Obkrožiš lahko tudi vse vmesne stopnje.

Primer: Imam težave pri tem, katero srednjo šolo naj izberem.

1	2	3	4	5
trditev nikakor ne velja zame				trditev popolnoma velja zame

Prosimo, da na tak način odgovoriš na vse trditve v nadaljevanju.

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
1.	Zdaj se mi še ne da razmišljati o tem, na katero srednjo šolo bom šel.	1	2	3	4	5
2.	To, kar bom v življenju delal/počel, je še tako daleč, da me izbira srednje šole ne skrbi preveč.	1	2	3	4	5
3.	Zdi se mi, da mi sedaj še ni treba izbrati srednje šole, saj imam še dovolj časa za to.	1	2	3	4	5
4.	Na splošno se težko odločam.	1	2	3	4	5
5.	Po navadi me skrbi, da bi se napačno odločil.	1	2	3	4	5

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
6.	Rad se odločam po svoje.	1	2	3	4	5
7.	Zdi se mi, da je le ena srednja šola prava zame.	1	2	3	4	5
8.	Z izbiro srednje šole bom izpolnil vse svoje življenjske želje in cilje.	1	2	3	4	5
9.	Srednjo šolo lahko izberem samo enkrat.	1	2	3	4	5
10.	Vedno naredim, kar mi rečejo drugi , tudi če tega ne želim.	1	2	3	4	5
Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ...						
11.	... ne vem, kaj vse je treba vedeti in narediti za to.	1	2	3	4	5
12.	... ne vem, kako naj povežem to, kar vem o sebi, z informacijami o različnih srednjih šolah.	1	2	3	4	5
13.	... še ne vem točno, kakšen poklic želim opravljati (npr. ali želim delati z ljudmi ali ne; v pisarni ali na prostem).	1	2	3	4	5
14.	... ne vem dovolj o sebi (npr. ali sem sposoben za delo s številkami, za jezike, ali sem vztrajen, potrpežljiv).	1	2	3	4	5
15.	... nimam dovolj informacij o vseh možnih srednješolskih programih.	1	2	3	4	5
Imam težave za odločanje za srednjo šoli, ker ...						
16.	... nimam dovolj informacij o programih/poklicih, ki me zanimajo (npr. kateri programi so bolj/manj zahtevni).	1	2	3	4	5
17.	... ne vem, kakšni bodo poklici v prihodnosti.	1	2	3	4	5
18.	... neprestano spreminjam svoje želje o poklicu.	1	2	3	4	5
19.	... mi je všeč več različnih poklicev in težko izbiram med njimi.	1	2	3	4	5
20.	... svojih želja ne morem združiti v enem srednješolskem programu/poklicu (npr. enako me privlačita poklica kuharja in računalniškega tehnika).	1	2	3	4	5

		Trditev nikakor ne velja zame				Trditev popol- noma velja zame
Imam težave pri odločanju za srednjo šolo, ker ...						
21.	... nihče od mojih prijateljev ne bo šel na to šolo.	1	2	3	4	5
22.	... imajo starši drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila zame primerna.	1	2	3	4	5
23.	... imajo prijatelji drugačno mnenje o tem, katera srednja šola oz. poklic bi bila primerna zame.	1	2	3	4	5
24.	... se s starši težko pogovarjam o tem.	1	2	3	4	5
25.	... ne vem, s kom bi se o tem lahko pogovoril.	1	2	3	4	5
26.	... se bojim, da ne bom izpolnjeval vpisnih pogojev (ne bom zbral dovolj točk ali opravil preizkusa nadarjenosti oz. spretnosti).	1	2	3	4	5

Na koncu te prosimo, da označiš, kako velike se ti v splošnem zdijo tvoje težave pri odločanju za izbiro srednje šole/poklica:

1	2	3	4	5
Majhne				Velike

2.9 Literatura

- Ashby, J. S. in Schoon, I. (2010). Career Success: The Role of Teenage Career Aspirations, Ambition Value and Gender in Predicting Adult Social Status and Earnings. *Journal of Vocational Behavior*, 77(3), 350–360.
- Beaujean, A. A. (2012). BaylorEdPsych: R Package for Baylor University Educational Psychology Quantitative Courses. R package version 0.5. <https://CRAN.R-project.org/package=BaylorEdPsych>.
- Duffy, R. D. in Dik, B. J. (2009). Beyond the self: External influences in the career development process. *Career Development Quarterly*, 58, 29–43. doi:10.1002/j.2161-045.2009.tb00171.x.
- EFPA. (2013). EFPA review model for the description and evaluation of psychological and educational tests. Test review form and notes for reviewers. Version 4.2.6. Bruselj: Avtor.
- Gati, I., Krausz, M. in Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of counseling psychology*, 43(4), 510–526.
- Keller, B. K. in Whitson, S. C. (2008). The role of parental influences on young adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 16(2), 198–217.
- Kidd, J. M. (2006). *Understanding career counselling: Theory, research and practice*. Sage.
- Krumboltz, J. D. (1988). The key to achievement: Learning to love learning. *Building strong school counseling programs*, 1-39.
- Leung, S. A., Hou, Z.-J., Gati, I. in Li, X. (2011). Effects of parental expectations and cultural-values orientation on career decision-making difficulties of Chinese university students. *Journal of Vocational Behavior*, 78, 11-20. doi:10.1016/j.jvb.2010.08.004.
- Otto, L. B. (2000). Youth perspectives on parental career influence. *Journal of Career Development*, 27, 111-118. doi:10.1023/A:1007848600942.
- Pečjak, S. in Pirc, T. (2017). E-anketni vprašalnik za šolske psihologe. Neobjavljeno gradivo, dostopno pri avtoricah.
- Phillips, S. D., Carlson, C., Christopher-Sisk, E. in Gravino, K. L. (2001). Treating clients with decision making problems. V L. VandeCreek in T. L. Jackson (ur.), *Innovations in clinical practise: A source book* (str. 129–140). Sarasota, FL: Professional Resource Press.
- Restubog, S. L. D., Florentino, A. R., & Garcia, P. R. J. M. (2010). The mediating roles of career self-efficacy and career decidedness in the relationship between contextual support and persistence. *Journal of Vocational Behavior*, 77, 186-195. doi:10.1016/j.jvb.2010.06.005.
- Revelle, W. (2018). psych: Procedures for Personality and Psychological Research, Northwestern University, Evanston, Illinois, USA, <https://CRAN.R-project.org/package=psych> Version = 1.8.4.
- Roe, A. (1957). Early determinants of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 4(3), 212-217.
- Roe, A. in Lunenborg, P. W. (1990). Personality development and career choice. V D. Brown, L. Brooks (ur.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice* (str. 68–101). San Francisco: Jossey-Bass.
- Rosseel, I. (2012). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. Sneto z: <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>.
- Sampson, J. P., Peterson, G. W., Lenz, J.G., Reardon, R. C. in Saunders, D. E. (1998). The design and use of a measure of dysfunctional career thoughts among adults, college students, and high school students: The Career Thoughts Inventory. *Journal of Career Assessment*, 6(2), 115–134.

- Savickas, M. L. in Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661–673.
- Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. V D. Brown, L. Brooks in dr. (ur.), *Career choice and development: Applying contemporary theories to practice* (str. 197–261). San Francisco: Jossey-Bass.
- Thompson, A. S., Lindeman, R. H., Super, D. E., Jordaan, J. P. in Myers, R. A. (1981). *Career development inventory* (Vol. 1). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Tynkkynen, L., Nurmi, J. E. in Salmela-Aro, K. (2010). Career goal-related social ties during two educational transitions: Antecedents and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 448–457. doi:10.1016/j.jvb.2009.12.001.
- Zimmer-Gembeck, M. J, Ducat, W. in Collins, W. A. (2011). Autonomy development during adolescence. In B. B. Brown & M. Prinstein (ur.), *Encyclopedia of Adolescence* (str. 66-76). New York, NY: Academic Press.

3 VPRAŠALNIK VKLJUČENOSTI STARŠEV V KARIERNO ODLOČANJE OTROK - VVS

3.1 Teoretična izhodišča vprašalnika ali zakaj ga uporabiti?

Pri pripravi vprašalnika smo izhajali iz (spo)znanih relacijskih oz. odnosnih teorij/pristopov pri kariernem odločanju. Ti poudarjajo pomembnost medsebojnih interakcij posameznika (učenca) z drugimi pri njegovem kariernem odločanju.

Številni raziskovalci so se in se v okviru teh pristopov ukvarjajo z vlogo staršev v procesu kariernega odločanja mladostnikov in pojasnjujejo vpliv družinskih odnosov na karierni razvoj otrok in mladostnikov (Ainsworth, 1989; Gottfredson, 1981; Roe, 1957; Super, 1990). Sodobni avtorji (npr. Hargrove, Inmann in Crane, 2005; Koumoundouru, Tsaousis in Kounenou, 2011) poudarjajo zlasti pomen kakovostnih dvosmernih interakcij med posameznikom in družino oz. starši. Pri tem izpostavljajo, da lahko interakcijski vzorci v družini delujejo na posameznika (otroka) podporno ali pa mu predstavljajo oviro pri razvoju njegovih interesov, poklicnih aspiracij, raziskovanju izobraževalnih oz. poklicnih alternativ, pri oblikovanju poklicne identitete in pri kariernih odločitvah nasploh (Li in Kerpelman, 2007; McDevitt in Omrod, 2004). Poudarjajo, da ima družina od vseh dejavnikov okolja na karierni razvoj posameznika največji vpliv in mu predstavlja referenčno izhodišče za številne odločitve in stališča. Pri tem imajo družinski člani v življenju otroka in mladostnika različne vloge – od tega, da so njegovi vzgojitelji, podporniki, do tega, da se odločajo namesto njega. Družina vpliva na karierni razvoj mladostnika tako neposredno (npr. ga finančno in materialno podpira) kot posredno (preko prenosa vrednot in pričakovanj v zvezi s kariero), pri čemer pa v strokovni literaturi še ni dokončno razjasnjena narava vplivanja družine na posameznika. Pri tem Palos in Drobot (2010) izpostavljata kot ključne dejavnike, ki vplivajo na karierni razvoj otroka/mladostnika strukturo družine, vlogo družinskih članov in odnose med njimi.

V začetni fazi kariernega odločanja družina praviloma pomaga mladostniku z nudenjem podpore in različnimi predlogi, da ozavešča proces kariernega odločanja in ga spodbuja k iskanju virov o različnih šolah/poklicih. Pri tem ta proces praviloma poteka v prijetnem vzdušju (Olaosebikan in Olusakin, 2014).

Poznejši pristopi so se pri kariernem odločanju mladostnikov usmerili na preučevanje njihovih interakcij širše in so preučevali vlogo pomembnih drugih (poleg staršev še prijateljev, sorojencev in vrstnikov). Tak je npr. razvojno-odnosni model Susan Phillips s sodelavci (Phillips, Carslon, Christopher-Sisk in Gravino, 2001), v katerem so avtorji zelo temeljito preučili, kakšni so odzivi pri kariernem odločanju med posamezniki (npr. na relaciji učenec–starši, učenec–prijatelji itd.). Raziskave kažejo, da so starši dejansko tisti najpomembnejši drugi, ki močno vplivajo na karierni razvoj svojih otrok (Keller in Whinston, 2008) in seveda tudi na končno karierno odločitev osnovnošolca pri vpisu v srednjo šolo. Starši s komunikacijo z otroki in preko podpore vplivajo na razvoj njihovih vrednot, interesov in spretnosti, ki so ključne pri razvoju motivacije učenca za postavljanje in doseganje kariernih ciljev (Duffy in Dik, 2009; Restubog, Florentino in Garcia, 2010). Starševske izobraževalne aspiracije vplivajo

oz. oblikujejo tudi karijerne aspiracije otrok in njihov učni dosežek (Ashby in Schoon, 2010). Pri tem tudi učenci vidijo svoje starše kot partnerje pri svojem kariernem razvoju in kot tiste, s katerimi najbolj verjetno sodelujejo pri odločanju o nadaljevanju šolanja in kariernem odločanju nasploh (Otto, 2000; Tynkkynen, Nurmi in Salmela-Aro, 2010). Rezultati raziskav pa kažejo, da se starši in otroci pogosto ne strinjajo v svojih pričakovanjih in prepričanjih glede kariernega razvoja; kot npr. v tem, kolikšen vpliv naj bi imeli starši pri končni odločitvi otroka glede nadaljnjega kariernega razvoja, zaradi česar se pogosto znajdejo na »različnih bregovih« (Zimmer-Gembecki, Ducat in Collins, 2011). To neujemanje na relaciji starši–otrok pogosto izhaja iz različnih predstav obeh, kakšna naj bi bila podporna vloga staršev – kje se podpora prevesi v starševski pritisk oz. ali odsotnost starševskega pritiska pomeni isto kot pomanjkanje podpore. Eden izmed vidikov tega neujemanja je tudi v stopnji skladnosti staršev in mladostnikov glede poklicnih/izobraževalnih ciljev in aspiracij. Ne-skladnost izhaja iz tega, koliko (ne) poznajo preference drug drugega in koliko se o njih pogovarjajo. Pri tem velja poudariti, da stopnja skladnosti v razmišljanju pomeni bolj pozitiven karierni razvoj (Otto, 2000) oz. obratno, razhajanja v predstavah, aspiracijah in načrtih ta karierni razvoj ovirajo (Leung, Hou, Gati in Li, 2011).

S. Phillips idr. (2001) so s pomočjo analize intervjujev s starši in otroki ugotovili, da se vključevanje oz. vpletanje pomembnih drugih (staršev in prijateljev) v proces kariernega odločanja kaže na dva načina: (i) kako se drugi vpletajo v proces kariernega odločanja pri učencu (kar imenujejo *akcije drugih*) ali (ii) kako oz. koliko učenec aktivno vključuje oz. ne vključuje drugih v svoje odločanje glede kariere (kar imenujejo *samousmerjanje*).

Tudi v slovenskem okolju imajo starši pomembno vlogo pri kariernem odločanju otrok in so precej vpleteni v ta del življenja svojih otrok. S. Pečjak in T. Pirc (2017) sta med 19 osnovnošolskimi psihologi s pomočjo kratkega anketnega vprašalnika ugotavljali dvoje: prvič, koliko učencev pride na individualni pogovor/svetovanje v zvezi z nadaljnjim šolanjem v 8. in koliko v 9. razredu, in drugič, koliko staršev izkoristi možnost individualnega pogovora oz. svetovanja v zvezi z nadaljnjim šolanjem njihovih otrok v 8. in 9. razredu. Ugotovili sta, da je v individualno karierno svetovanje v 8. razredu vključeno malo učencev (0–30 %, pri čemer je bil najpogostejši odgovor 5–10 % učencev). V 9. razredu je individualnega kariernega svetovanja bistveno več, saj je vanj vključeno 40–100 % devetošolcev, pri čemer je bil najpogostejše naveden odgovor 100 % učencev. Nadalje sta ugotovili, da je v 8. razredu število staršev, ki se oglasio pri šolskem svetovalnem delavcu glede karierne orientacije otrok, izjemno nizko (takih staršev je od 0 do 3 %). V 9. razredu pa je razpon individualnih svetovanj za starše glede nadaljnjega šolanja njihovih otrok po posameznih šolah širok – giblje se od 5 do 100 %. Psihologi s 14 šol poročajo, da se tega individualnega svetovanja - posamično ali skupaj z otrokom, udeleži 20–50 % staršev, na 4 šolah 90–100 % staršev in na eni šoli 3–5 % staršev. Iz tega lahko zaključimo, da poteka intenzivno delo na področju kariernega svetovanja tako z učenci kot njihovimi starši predvsem v 9. razredu.

3.1.1 Kdaj uporabiti vprašalnik VVS?

Uporabimo ga v dveh primerih:

1. Pred izvedbo individualnega kariernega svetovanja učencem in/ali staršem. Takrat je smiselno s pomočjo tega kratkega vprašalnika pridobiti informacije o vključenosti staršev v proces kariernega odločanja njihovih otrok, tako s perspektive otroka kot staršev.
2. Pri visokem rezultatu VTKO-OŠ na lestvici Zunanji konflikti, da podrobneje osvetlimo vlogo staršev kot najpomembnejših med pomembnimi drugimi.

3.2 Opis vprašalnika vključenosti staršev v karierno odločanje otrok

Razvili smo dve verziji kratkega vprašalnika o vključenosti staršev v karierno odločanje otrok: **verzijo za učence**, da bi izvedeli, kako vidijo in doživljajo vključenost svojih staršev v proces odločanja za srednjo šolo, in **verzijo za starše**, da bi spoznali, kako starši zaznavajo in ocenjujejo lastno vpletenost v ta proces (vprašalnika v Prilogi 1 in Prilogi 2).

Obe verziji vprašalnika (za učence in starše) vsebujeta sedem identičnih oz. vzporednih postavk, ki vključujejo dve dimenziji vključenosti staršev v karierno odločanje otrok:

- **direktivnost/vpletenost** (nizka – visoka),
- **podpornost** (nizka – visoka).

Količina direktivnosti/vpletenosti v proces kariernega odločanja pri učencu glede nadaljnjega šolanja gre v smeri od nizke vpletenosti (ne-vpletanja v otrokovo izbiro srednje šole) do visoke vpletenosti (kritike njegove izbire oz. vsiljevanja lastne predstave starša o tem, katera srednja šola bi bila najbolj primerna za otroka). Količina podpore se ravno tako nahaja na kontinuumu od nizke (neupoštevanja otrokovega mnenja) do visoke – brezpogojne podpore pri njegovi avtonomni izbiri šole.

Tabela 3.1

Postavke trditev iz VVS-učenci in VVS-starši

	VVS - učenci	VVS - starši
1.	Starši so vključeni v to, katero srednjo šolo bom izbral.	Vključen sem v izbiro svojega otroka o tem, katero srednjo šolo bo izbral.
2.	Starši me podpirajo pri mojem razmišljanju o tem, katero srednjo šolo naj izberem.	Otroka podpiram pri njegovem razmišljanju o tem, katero srednjo šolo naj izbere.
3.	Starši mi pomagajo priti do informacij o srednjih šolah.	Otroku pomagam priti do informacij o srednjih šolah.
4.	Starši odločitev o izbiri srednje šole prepuščajo meni.	Otroku prepuščam odločitev o izbiri srednje šole.
5.	Starši mi predlagajo, da bi razmislil o nadaljevanju šolanja na točno določeni srednji šoli.	Otroku predlagam, da bi razmislil o nadaljevanju šolanja na točno določeni srednji šoli.

	VVS - učenci	VVS - starši
6.	Starši me prepričujejo, katero srednjo šolo naj izberem.	Otroka prepričujem, katero srednjo šolo naj izbere.
7.	Starši upoštevajo moje mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zame.	Upoštevam otrokovo mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zanj.

Na vsako postavko odgovarjajo učenci oz. starši na 5 stopenjski lestvici (1 - trditev nikakor ne velja, 5 - trditev popolnoma velja).

3.3 Uporaba VVS

3.3.1 Izvedba

Vprašalnik je tipa papir-svinčnik. Pred izpolnjevanjem vprašalnika dobijo učenci kratko navodilo, naj pri vsaki trditvi izberejo tisti odgovor, ki najbolje opisuje način, kako so starši vključeni v njihovo odločanje o izbiri srednje šole. Starši dobijo navodilo, naj pri vsaki trditvi izberejo tisti odgovor, ki najbolje opisuje način, kako sami zaznavajo svojo vključenost v odločanje otroka glede izbire srednje šole. Izpolnjevanje vprašalnika ni časovno omejeno, vendar lahko nanj učenci/starši glede na majhno število postavk odgovorijo v 1–3 minutah.

3.3.2 Prikaz in interpretacija rezultatov

Pred izvedbo svetovalnega pogovora je smiselno pridobiti informacije s strani učencev in njihovih staršev. Dobljene rezultate staršev in otrok je potrebno primerjati med seboj. To primerjavo lahko naredimo na dva načina:

i) V izpolnjen vprašalnik enega (npr. učenca) vnesemo z drugo barvo odgovore drugega (staršev) in vidimo, kako se skladata v svojem dojemanju vključenosti staršev v proces kariernega odločanja.

Primer

	Vključevanje staršev	Trditev nikakor ne velja					Trditev popolnoma velja
1.	Starši so vključeni v to, katero srednjo šolo bom izbral.	1	2	3	4	5	
2.	Starši me podpirajo pri mojem razmišljanju o tem, katero srednjo šolo naj izberem.	1	2	3	4	5	
3.	Starši mi pomagajo priti do informacij o srednjih šolah.	1	2	3	4	5	

4.	Starši odločitev o izbiri srednje šole prepuščajo meni.	1	2	3	4	5
5.	Starši mi predlagajo, da bi razmislil o nadaljevanju šolanja na točno določeni srednji šoli.	1	2	3	4	5
6.	Starši me prepričujejo, katero srednjo šolo naj izberem.	1	2	3	4	5
7.	Starši upoštevajo moje mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zame.	1	2	3	4	5

Legenda: odgovori učenca, odgovori starša

Slika 3.1. Primer skupnega prikaza rezultatov otroka in staršev VVS.

Izračunamo lahko **indeks neskladnosti v ocenah**, ki so jih podali starši in učenec. Indeks neskladnosti izračunamo tako, da pri vsaki postavki izračunamo razliko med oceno učenca in ocene starša (vseeno je, katero odštejemo od katere), razliko kvadriramo, nato pa seštejemo kvadrirane razlike pri vseh sedmih postavkah. Za primer na sliki 3.1 bi znašal indeks neskladnosti:

$$(5 - 5)^2 + (2 - 5)^2 + (4 - 5)^2 + (2 - 4)^2 + (1 - 4)^2 + (2 - 4)^2 + (3 - 5)^2 = 31$$

Na vzorcu 733 parov učencev in staršev smo našli desno asimetrično porazdelitev indeksov neskladnosti, $M = 13,01$, $SD = 10,55$, $Mdn = 10$, 5-odstotna prirezana sredina = 11,74, $MAD = 8,90$, $min = 0$, $max = 60$, asimetričnost = 1,24, sploščenost = 1,88.

Nekaj pomembnejših percentilov je imelo naslednje vrednosti:

Manjša neskladnost:

Manjša neskladnost:	Visoka neskladnost:
$P_5 = 1$, $P_{10} = 2$, $P_{25} = 5$, $P_{50} = 11$.	$P_{75} = 19$, $P_{80} = 21$, $P_{85} = 25$, $P_{90} = 27$, $P_{95} = 33$.

Kot visoko neskladnost lahko obravnavamo rezultate, ki so višji od 75. percentila, torej višji od 19 točk.

Če pri kateri od postavk učenec ali starši niso podali odgovora, lahko primerjamo odgovore pri posameznih postavkah. Vrednosti percentilov skupnega indeksa neskladnosti v zgornjem okvirčku so računan za primere nemanjkajočih odgovorov. Če indeks, izračunan na osnovi razlik pri manj kot sedmih postavkah, preseže vrednost 19 točk, lahko obravnavamo neskladnost kot visoko (pri postavkah, kjer so odgovori manjkali, bi bila lahko neskladnost ničelna ali večja od nič, torej bi bil indeks v primeru nemanjkajočih odgovorov kvečjemu enak ali višji od dobljenega).

Na svetovalnem razgovoru se nato pogovarjamo o različnih/podobnih pogledih staršev in otroka na vključenost staršev v karierno odločanje otroka. Pri visokem indeksu neskladnosti ali pri tistih odgovorih, kjer prihaja do večjih razhajanj med starši in otrokom (npr. za dve oceni), se pogovarjamo o razlogih za tako zaznavo enega in drugega, o argumentih staršev/otroka za takšno njihovo stališče, o morebitnih strahovih, razčiščujemo morebitna napačna prepričanja itd.

Primer na sliki 3.1 kaže na precejšnji razkorak v zaznavah vključenosti in podpore staršev v odločanje o nadaljnjem šolanju otroka s strani otroka in staršev. Indeks neskladnosti je bil visok, 31 točk, torej višji od 90. percentila, ki znaša 27 točk. Indeks neskladnosti sodi približno v 93. percentil. To kaže, da se kar 93 odstotkov staršev in učencev bolj sklada v svojih ocenah o vključevanju staršev v karierno odločanje in le za 7 odstotkov parov staršev in učencev je značilno tako neskladje v odgovorih pri različnih postavkah.

Rezultati vprašalnika sicer kažejo, da tako starši kot njihov otrok zaznavajo, da so starši vključeni v to, katero šolo bo izbral njihov otrok, vendar se razhajajo v zaznani podpori pri razmišljanju otroka o tem, katero srednjo šolo naj izbere. Starši namreč menijo, da otroka popolnoma podpirajo, medtem ko otrok tega ne zaznava, saj je označil, da ta trditev zanj ne velja. Pri 3. trditvi vidimo, da tako otrok kot starši menijo, da starši otroku pomagajo priti do informacij o srednjih šolah, a 4. postavka spet kaže na razkorak med mnenjem staršev in otroka. Ta namreč meni, da ne velja, da bi starši izbirali srednje šole prepustili njemu, starši pa menijo, da to v precejšnji meri velja. Obratno se pokaže pri 5. postavki, saj starši menijo, da zanje nikakor ne velja, da bi otroku podajali predloge, na kateri srednji šoli naj nadaljuje šolanje, medtem ko otrok zaznava, da v precejšnji meri počnejo prav to. Podobno je pri naslednji postavki, kjer otrok v nasprotju s starši zaznava, da ga ti v precejšnji meri prepričujejo v izbiro srednje šole. Pri 7. postavki se kaže, da starši menijo, da popolnoma upoštevajo otrokovo mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zanj, otrok pa to zaznava le delno.

Če svetovalni delavec naleti na tak ali podoben primer, je smiselno, da nekaj časa v svetovalnem razgovoru posveti ugotavljanju, kako je prišlo do takšnih razhajanj v zaznavah/odgovorih na postavke v vprašalniku. Pomembno je, da svetovalni delavec od otroka in staršev pridobi razlago za takšna stališča. Otroka in starše lahko pozove, naj poskusijo najti primere in pojasniti, kako se te različne zaznave kažejo v konkretnih situacijah, ko se doma pogovarjajo o otrokovem nadaljnjem izobraževanju. Morda se starši ne zavedajo povsem, kako lahko nekatere njihove izjave delujejo na otroka.

ii) Drug način primerjave rezultatov učencev in staršev je, da rezultate z VVS (učencev in staršev) povežemo z rezultati lestvice Zunanji konflikti VTKO-OŠ.

3.3 Priloge

Priloga 1

VPRAŠALNIK VKLJUČENOSTI STARŠEV V KARIERNO ODLOČANJE OTROK - učenci

Izrazi, zapisani v moškem spolu, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola.

Pri vsaki trditvi izberi tisti odgovor, ki **najbolje opisuje način, kako so starši vključeni v tvoje odločanje o izbiri srednje šole**. Če trditev nikakor ne velja zate, obkroži 1, če trditev popolnoma velja zate, pa obkroži 5, lahko pa obkrožiš tudi vmesne stopnje. Prosimo te, da odgovarjaš iskreno.

	Vključevanje staršev	Trditev nikakor ne velja				Trditev popolnoma velja
1.	Starši so vključeni v to, katero srednjo šolo bom izbral.	1	2	3	4	5
2.	Starši me podpirajo pri mojem razmišljanju o tem, katero srednjo šolo naj izberem.	1	2	3	4	5
3.	Starši mi pomagajo priti do informacij o srednjih šolah.	1	2	3	4	5
4.	Starši odločitev o izbiri srednje šole prepuščajo meni.	1	2	3	4	5
5.	Starši mi predlagajo, da bi razmislil o nadaljevanju šolanja na točno določeni srednji šoli.	1	2	3	4	5
6.	Starši me prepričujejo, katero srednjo šolo naj izberem.	1	2	3	4	5
7.	Starši upoštevajo moje mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zame.	1	2	3	4	5

Priloga 2

VPRAŠALNIK VKLJUČENOSTI STARŠEV V KARIERNO ODLOČANJE OTROK - starši

Izrazi, zapisani v moškem spolu, so uporabljeni kot nevtralni in veljajo enakovredno za oba spola.

Pri vsaki trditvi izberite tisti odgovor, ki **najbolje opisuje način, kako ste vključeni v odločanje vašega otroka o njegovi izbiri srednje šole**. Če trditev nikakor ne velja za vas, obkrožite 1, če trditev popolnoma velja za vas, pa obkrožite 5, lahko pa obkrožite tudi vmesne stopnje. Prosimo vas, da odgovarjate iskreno.

	Vključevanje staršev	Trditev nikakor ne velja				Trditev popol- noma velja
1.	Vključen sem v izbiro svojega otroka o tem, katero srednjo šolo bo izbral.	1	2	3	4	5
2.	Otroka podpiram pri njegovem razmišljanju o tem, katero srednjo šolo naj izbere.	1	2	3	4	5
3.	Otroku pomagam priti do informacij o srednjih šolah.	1	2	3	4	5
4.	Otroku prepuščam odločitev o izbiri srednje šole.	1	2	3	4	5
5.	Otroku predlagam, da bi razmislil o nadaljevanju šolanja na točno določeni srednji šoli.	1	2	3	4	5
6.	Otroka prepričujem, katero srednjo šolo naj izbere.	1	2	3	4	5
7.	Upoštevam otrokovo mnenje o tem, katera srednja šola bi bila prava zanj.	1	2	3	4	5

3.4 Literatura

- Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American psychologist*, 44(4), 709–716.
- Ashby, J. S. in Schoon, I. (2010). Career Success: The Role of Teenage Career Aspirations, Ambition Value and Gender in Predicting Adult Social Status and Earnings. *Journal of Vocational Behavior*, 77(3), 350–360.
- Duffy, R. D. in Dik, B. J. (2009). Beyond the self: External influences in the career development process. *Career Development Quarterly*, 58(1), 29–43. doi:10.1002/j.2161-045.2009.tb00171.x.
- Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 28(6), 545–579.
- Hargrove, B. K., Inmann, A. G. in Crane, R. L. (2005). Family interaction patterns, career planning attitudes, and vocational identity of high school adolescents. *Journal of Career Development*, 31(4), 263–278.
- Keller, B. K. in Whitson, S. C. (2008). The role of parental influences on young adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 16(2), 198–217.
- Koumoundourou, G., Tsaousis, I. in Kounenou, K. (2011). Parental influences on greek adolescents' career decision-making difficulties: The mediating role of core self-evaluations. *Journal of Career Assessment*, 19(2), 165–182.
- Leung, S. A., Hou, Z.-J., Gati, I. in Li, X. (2011). Effects of parental expectations and cultural-values orientation on career decision-making difficulties of Chinese university students. *Journal of Vocational Behavior*, 78(1), 11–20. doi:10.1016/j.jvb.2010.08.004.
- Li, C. in Kerpelman, J. (2007). Parental influences on young women's certainty about their career aspirations. *Sex Roles*, 56(1-2), 105–115.
- McDevitt, T. M. in Omrod, J. E. (2004). *Child development and education*. Upper Saddle, NJ: Prentice Hall.
- Olaosebikan, O. I. in Olusakin, A. (2014). Effects of parental influence on adolescents' career choice in Badagry Local Government Area of Lagos State, Nigeria. *Journal of Research & Method in Education*, 4(4), 44–57.
- Otto, L. B. (2000). Youth perspectives on parental career influence. *Journal of Career Development*, 27(2), 111–118. doi:10.1023/A:1007848600942.
- Paloş, R. in Drobot, L. (2010). The impact of family influence on the career choice of adolescents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3407–3411.
- Pečjak, S. in Pirc, T. (2017). E-anketni vprašalnik za šolske psihologe. Neobjavljeno gradivo, dostopno pri avtoricah.
- Phillips, S. D., Carlson, C., Christopher-Sisk, E. in Gravino, K. L. (2001). Treating clients with decision making problems. V L. VandeCreek in T. L. Jackson (ur.), *Innovations in clinical practice: A source book* (str. 129–140). Sarasota, FL: Professional Resource Press.
- Restubog, S. L. D. in Florentino, A. R., in Garcia, P. R. J. M. (2010). The mediating roles of career self-efficacy and career decidedness in the relationship between contextual support and persistence. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2), 186–195. doi:10.1016/j.jvb.2010.06.005.
- Roe, A. (1957). Early determinants of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 4(3), 212–217.

- Tynkkynen, L., Nurmi, J. E. in Salmela-Aro, K. (2010). Career goal-related social ties during two educational transitions: Antecedents and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 76(3), 448–457. doi:10.1016/j.jvb.2009.12.001
- Vondracek, F. W., Lerner, R. M. in Schulenberg, J. E. (1983). The concept of development in vocational theory and intervention. *Journal of Vocational Behavior*, 23(2), 179–202.
- Zimmer-Gembeck, M. J, Ducat, W. in Collins, W. A. (2011). Autonomy development during adolescence. In B. B. Brown & M. Prinstein (ur.), *Encyclopedia of Adolescence* (str. 66–76). New York, NY: Academic Press.

4 POLSTRUKTURIRANI INTERVJU ZA ŠOLSKE SVETOVALNE DELAVCE

Predhodno predstavljeni instrumenti iz Kompleta preizkusov za karierno odločanje v osnovni šoli (Vprašalnik težav pri kariernem odločanju in obe verziji Vprašalnika vključenosti staršev v karierno odločanje otrok) služijo temu, da na osnovi tako zbranih podatkov svetovalni delavci lažje načrtujejo pomoč učencem pri odločanju glede izbire srednje šole. Zbrani podatki so nato izhodišče za izvedbo svetovalnega pogovora, ki ga svetovalni delavci izpeljejo lahko samo z učenci ali z učenci in starši hkrati.

Na osnovi podatkov iz vprašalnikov se svetovalec odloči – ali izpelje **pogovor samo s starši** ali hkrati **pogovor s starši in otrokom**.

Če ugotovimo med otroki in starši glede vpletenosti v proces kariernega odločanja precejšnjo stopnjo **neskladnosti**, je dobro najprej opraviti **intervju samo s starši**. Kadar ni večjih neskladnosti v odgovorih staršev in otrok, lahko svetovalni pogovor izpeljemo skupaj z obema.

Glede na dinamiko kariernega odločanja poteka intenzivno delo svetovalnih delavcev z učenci in starši v 9. razredu – še zlasti v mesecih pred prijavo učencev za vpis v srednje šole (od januarja do marca). Ker veliko svetovalnih delavcev organizira sestanke s starši glede kariernega odločanja otrok v januarju in februarju, jim je takrat smiselno dati v izpolnjevanje Vprašalnik o vpletenosti v karierno odločanje otrok in potem takoj (januarja in februarja) izvesti svetovalne razgovore.

Pri svojem delu pa mora biti svetovalni delavec še posebej pozoren na tiste učence, ki kažejo oz. izražajo interese za umetniško področje in za nadaljevanja na različnih »umetniških« smereh šolanja (npr. na umetniških gimnazijah, šoli za oblikovanje ipd.). Ti učenci morajo praviloma opravljati preizkus posebne nadarjenosti, znanja in spretnosti, ki je navadno že v začetku marca. Zato je o vpisu na take srednje šole potrebno začeti misliti že v 8. razredu, saj se mora učenec na sprejemni preizkus pripraviti in zato s temi učenci (in starši) izpeljati proces kariernega svetovanja že prej – v 8. oz. na začetku 9. razreda.

Namen razgovora je izpostaviti, kje se pojavljajo težave glede odločitve v zvezi z izbiro srednje šole in opozoriti na določene dileme (odprta vprašanja) – bodisi pri učencu, pri starših ali pri obojih.

Spodaj navedene iztočnice so narejene na osnovi širših sklopov težav, kot jih meri VTKO-OŠ. Predstavljajo samo namige možnih vprašanj, predlogov, nasvetov itd. za svetovalca, ki jih izbira selektivno, glede na ugotovljeno stanje na področju kariernega odločanja pri individualnem učencu.

Svetovalni delavec sam preceni, ali lahko svetovalni pogovor izpelje v celoti ali lahko nekaj tem ostane za pogovor staršev in učenca doma v duhu posvetovalnega modela. Svetovalec in starši kot enakovredni partnerji skupaj razmišljajo o tem, kako podpreti učenca pri njegovi odločitvi glede nadaljnjega šolanja.

Izhodiščni sklopi vprašanj, kadar so težave na področjih:

1. Notranji konflikti

Pogovor (zaradi splošne neodločenosti in strahu pred neuspehom):

... **spodbuditi/ohrabriti učenca, da to zmore;**

... **pojasniti mu, da bo dobil pomoč pri tem odločanju s strani staršev in šolskega svetovalca** (pogovoriti se z učencem o tem, kaj konkretno bi mu pomagalo – npr. informacije o srednjih šolah, informacije o njem samem, o poteh, kako naj se loti tega procesa – kaj naj naredi najprej, kaj potem itd. ...).

Pogovor (zaradi preslabega poznavanja sebe – svojih interesov in osebnostnih lastnosti in programov oz. poklicev):

... **o tem, kakšne so učenčeve sposobnosti in osebnostne lastnosti** (katera so njegova močna področja, v čem je dober, katere so prevladujoče osebnostne lastnosti);

... **starši otroku povedo svoje mnenje o tem, v čem vidijo, da je otrok dober;**

... **o tem, kakšne so prednosti in pomanjkljivosti posameznih srednješolskih programov/poklicev;**

... **o tem, kakšne so možnosti, če otroku ni všeč noben od programov, na katere bi bil lahko sprejet, npr. zaradi omejitve vpisa** (če se vprašalnik aplicira na začetku 9. razreda, obstaja še možnost spremembe določenih vidikov, kot npr. izboljšanja učnega uspeha, iskanje podobnih programov izven domačega kraja, obiskovanje tečaja za razvoj določenih specifičnih spretnosti ipd.);

... **o spreminjanju njegovih poklicnih izbir** (kaj je razlog v spreminjanju izbir);

... **z otrokom o različnih primerih, v katerih so prišle do izraza njegove določene osebnostne lastnosti, ki jih starši ali svetovalci zaznavamo drugače kot jih pri sebi zaznava učenec.**

2. Pomanjkanje informacij

Pogovor (zaradi nepoznavanja procesa kariernega odločanja):

... **o tem, na koga se lahko učenec obrne, če ne ve, katere korake je potrebno narediti pred odločitvijo za srednjo šolo in kaj je potrebno pri tem upoštevati** (kaj lahko starši in otrok storijo skupaj, katere internetne strani lahko skupaj pregledajo; pridejo k šolskemu svetovalcu);

... **kje lahko učenec (in starši) dobi(jo) dodatne informacije o srednješolskih programih**, ki ga(jih) zanimajo;

... **o primerjavi značilnosti učenca z značilnostmi različnih srednješolskih programov** (starši npr. spodbujajo otroka, da razmišlja o tem, kako skladne so njegove sposobnosti, osebnostne lastnosti s tem, kar zahtevajo posamezni programi).

3. Zunanji konflikti

Pogovor (zaradi ne-podpore oz. nestrinjanja staršev/prijateljev):

- ... ***o aspiracijah staršev*** (poskušati oblikovati realna pričakovanja staršev oz. pomembnih drugih);
- ... ***o drugačnem mnenju staršev o tem, za kateri poklic ali srednjo šolo naj se njihov otrok odloči*** (pogovor o argumentih staršev glede njihovega mnenja);
- ... ***o vlogi prijateljev*** (preko pogovora razjasniti z učenci, da so prijatelji lahko podporna mreža, ne pa ključni dejavnik za izbiro istega srednješolskega programa).

4. Pomanjkanje motivacije

Pogovor (zaradi prepričanj o nesmiselnosti vlaganja truda v to, ne tukaj in zdaj):

- ... ***o tem, zakaj bi bilo prav zdaj smiselno razmišljati o odločitvi?*** (ni veliko časa, zato je potrebno razmisliti, da pridemo do optimalne/premišljene karijerne odločitve);
- ... ***o tem, da čas ne bo sam po sebi pomagal pri ustrezni (dobri) odločitvi, če učenec ne naredi ničesar.***

5. Disfunkcionalna prepričanja

Pogovor staršev (+ svetovalca) z učencem (v primeru neustreznih/nerealnih pričakovanj in prepričanj):

- ... ***o tem, kakšna so prepričanja in pričakovanja učenca v zvezi z izbiro srednje šole (poklica)*** (pogovoriti se o postavkah 7. – 9. – le ena srednja šola je prava, izpolni vse cilje in želje, SŠ lahko izberem samo enkrat, ...);
- ... ***o tem, da z istimi interesi lahko enako dobro opravljamo različna dela;***
- ... ***da do istega poklica/dela lahko vodijo različne poti*** (različne srednje šole);
- ... ***da je dobro imeti »rezervni plan«*** (dobro razmisliti, katera bi bila druga oz. tretja najbolj optimalna izbira srednje šole).

